

התקשורת במלחמת לבנון 2006

הביקורת הציבורית על התקשורת
במלחמת לבנון 2006

פרופ' גבי וימן

החוג לתקשורת, אוניברסיטת חיפה

חוברת מס' 1 דצמבר 2006

הפקולטה למדעי החברה ע"ש גרשון גורדון

מכון חיים הרצוג לתקשורת חברה ופוליטיקה החל לפעול בשנת תשס"ג – אוקטובר 2002, במסגרת הפקולטה למדעי החברה באוניברסיטת תל-אביב.

המכון, הנושא את שמו של הנשיא השישי של מדינת ישראל, הוקם כדי לעסוק במחקר אקדמי בזיקה, בקשר ובהשפעות ההדדיות שבין התקשורת החברה והפוליטיקה. הוא נועד לשמש מקום מפגש של אקדמאים, חוקרים, עיתונאים, יוצרים, מבקרים חברתיים וקובעי מדיניות, השותפים להכרה בדבר המשמעות החברתית העמוקה שיש לתקשורת בימינו על החברה הפוליטיקה והתרבות ומבקשים ללמוד אותה, להבינה ולטייב אותה.

ביסוד פעילותו עומדת ההכרה, כי מערכת תקשורת חופשית יעילה ופרופסיונלית, הנהנית מאמון ציבורי, היא תנאי הכרחי לקיומה של דמוקרטיה בריאה ואפקטיבית. דווקא התנאים של אילוצים ביטחוניים בהם מצויה ישראל, חופש הביטוי והזכות לדעת אינם מותרות אלא מהווים תנאי הכרחי לקיומה של הדמוקרטיה.

המכון יוזם ועורך מחקרים בתחום הזיקה שבין התקשורת לבין החברה והפוליטיקה, מקיים כנסים מדעיים בנושאים אלה ומשתף פעולה עם מכוני מחקר דומים בעולם. במסגרת זו מפרסם המכון מחקרים ופרסומים אחרים בכדי להשפיע על מקבלי החלטות.

תחום פעולה שני של המכון הוא בקרב הקהילה הפרופסיונלית של עיתונאים ואנשי תקשורת, במטרה להגיע להבנה עמוקה יותר של בעיות הפרופסיה והזיקה שלה לדמוקרטיה. כמו כן עורך המכון ימי עיון, יוזם דיונים, בירורים מקצועיים ומפגשים בינלאומיים של עורכים ועיתונאים.

תחום פעולה שלישי של המכון מיועד לקהל הרחב ותכליתו לטפח אוריינות תקשורת: להגביר את הבנת התקשורת ודרכי פעולתה ולפתח מודעות ציבורית לחשיבות חופש העיתונות וזכות הציבור לדעת, לעודד את הקריאה הביקורתית של התקשורת ואת המעקב הביקורתי כלפיה.

הוועד המנהל של המכון:

פרופ' איתמר רבינוביץ

פרופ' שמעון ינקלביץ

פרופ' אינה וינר

גב' אורה הרצוג

ח"כ יצחק הרצוג

תא"ל מיכאל הרצוג

הוועדה אקדמית של המכון:

פרופ' אינה וינר

פרופ' חיים חזן

פרופ' תמר כתריאל

פרופ' אהרון קליימן

פרופ' דפנה למיש

פרופ' עמוס שפירא

ראש המכון:

פרופ' יורם פרי

הביקורת הציבורית על התקשורת
במלחמת לבנון 2006

פרופ' גבי וימן

החוג לתקשורת, אוניברסיטת חיפה

סדרת התקשורת במלחמת לבנון 2006

עורכים

פרופ' יורם פרי

ד"ר ענת פירסט

מכון חיים הרצוג לתקשורת, חברה ופוליטיקה
סדרת התקשורת המגזרית בישראל

המחבר

מכון חיים הרצוג לתקשורת, חברה ופוליטיקה
הפקולטה למדעי החברה
אוניברסיטת תל-אביב
תל אביב 69978

טל' 03-6405866
פקס 03-6406545
mherzog@post.tau.ac.il
www.tau.ac.il/institutes/herzog

© כל הזכויות שמורות
מכון חיים הרצוג לתקשורת, חברה ופוליטיקה
אוניברסיטת תל-אביב
דצמבר 2006

עיצוב: יעל כפיר מיכל סמו ויעל ביבר, המשרד לעיצוב גרפי, אוניברסיטת תל-אביב
עיצוב השער: שמעון ריישר

"אם הייתה תקשורת כזו בימי מלחמת ששת הימים – היינו מפסידים את המלחמה כבר ביום של הקרב הקשה על גבעת התחמושת"
משפט שכיח בשיח הציבורי על התקשורת במלחמת לבנון – בתכניות שיח, באינטרנט, במאמרי ביקורת)

מבוא

מבחנה הקשה ביותר של תקשורת בחברה דמוקרטית הוא בעיתות חירום ומלחמה. בעיתות כאלה מופעלים ביתר שאת מנגנוני השליטה והפיקוח על התקשורת ובכלל זה צנזורה, תימרון עיתונאים, הטמעת עיתונאים (Embedding), מסירת מידע חלקי או מידע בלתי נכון (דיסאינפורמציה) ועוד. גם העיתונאים עצמם נקלעים לדילמות קשות (וימן, 2003) בהן מתעמתות נאמנויות פרופסיונאליות עם נאמנויות פוליטיות, שליחות עיתונאית מול פטריוטיזם. למרבה הצער, ישראל מספקת זירה נוחה ותכופה לבדיקת סוגיות של תקשורת בעת מלחמה, פיגועי טרור ומצבי חירום (ראו ברזילי, 1998; דור, 2001; דורון, 2005; לבל, 2005). המלחמה האחרונה, מלחמת לבנון "השנייה" כפי שהיא מכונה, יצרה סערה ציבורית חסרת תקדים. התקשורת הואשמה על ידי חוגים נרחבים של הציבור, האקדמיה, הפוליטיקה, הצבא והתקשורת עצמה – בשורה של כישלונות ומחדלים, טעויות ומשגים. מחקר זה נועד לזהות את מוקדי הביקורת על תפקוד התקשורת בעת המלחמה וזאת ע"י ניתוח בימות השיח הציבורי. חשוב להבהיר כי אין כאן "מבדק איכות" של התקשורת ולא מתן ציונים לתפקודה אלא זיהוי ומיפוי שיטתי של מימדי הביקורת ומקורותיה.

התקשורת במלחמות ישראל

התקשורת הישראלית עד מלחמת יום הכיפורים התאפיינה בצייטונות ולא היה בה אתגר של ממש לצבא ולמנהיגות הפוליטית (ברזילי, 1991; פרי, 2001). רצונם של כתבים ועורכים לבקר את מעצבי המדיניות, במיוחד בתחומי הביטחון הלאומי ולראות בביקורת זו ייעוד, היה מועט ולכן רוב הסיקור שניתן לנושאי צבא ובטחון היה מוגבל לרמת הדיווח, בעוד שהביקורת הייתה מועטה ושולית. כך למשל מדיניות פעולות הגמול של דוד בן גוריון זכתה בשנות ה-50 וה-60 לביקורת מעטה. גם בימי מלחמת סיני ב-1956 העדיפה התקשורת הישראלית את הקונצנזוס ואת הקו הממשלתי והעניקה תמיכה ברורה ביותר למעצבי מדיניות הביטחון ולצבא. עדות לכך היא הימנעותה של התקשורת מפרסום הסיוע הצרפתי המסיבי שניתן לישראל והתיאום ההדוק של ישראל עם ארה"ב ובריטניה. ערב מלחמת ששת הימים, בעת תקופת ההמתנה, נטלה התקשורת חלק פעיל יותר בויכוח הציבורי על ניהול המשבר (בעיקר לאור הלחץ הציבורי-תקשורתי למנות את משה דיין הביטחון לאור הססנותו של לוי אשכול). הייתה זו התקשורת אשר חשפה והדגישה את חוסר הביטחון העצמי של לוי אשכול והוליכה את הלחץ הציבורי לחיפוש מנהיג צבאי דומיננטי שיאפשר מוצא ממצב אי הוודאות המעיק. עם זאת, התקשורת המשיכה לתמוך במערכת הביטחון ובצבא במיוחד.

הניצחון של מלחמת ששת הימים הביא לסגידת הציבור לצה"ל, לקצונה הבכירה ולהנהגה המדינית וסגידה זו נתמכה וטופחה על ידי התקשורת הישראלית. רק בעת מלחמת ההתשה (1969-1970) נחשפו מספר בקיעים ובהם בלט במיוחד פירסומו של "מכתב השמיניסטים" (אפריל 1970), שבו מחו בני נוער נגד גיוסם למלחמה. יש הטוענים כי מרי הסטודנטים באירופה ובארצות הברית מצא ביטוי מסוים גם בעיתונות הישראלית, שגילתה פחות הבנה מאשר בעבר לטענה כי הפעלת כוח צבאי הינה הכרח (ברזילי 1991). הנוכחות הישראלית בשטחים והבעיות שנוכחות זו העלתה ובכלל זה סוגיית ההתנחלויות הרחיבו את השיח הביטחוני בתקשורת למימדים שלא היו קיימים קודם לכן, אולם את השינוי המשמעותי ביותר הביאה מלחמת יום הכיפורים (1973). ערב המלחמה נמנעה התקשורת מחשיפת מידע על הכנות במדינות ערב למלחמה נגד ישראל וגם לא חשפה את אי-המוכנות של צה"ל למתקפה מצד מדינות ערב. כשנחשפו ממדי "המחדל" החלה ביקורת עצמית, שכללה גם הכאה על חטא של התקשורת הישראלית. אך גלי הזעזוע היו עמוקים יותר: כאן בראשונה, נוצרו בקיעים של ממש באמון התקשורת בהנהגה הצבאית והמדינית.

התקשורת לא יצרה את תנועות המחאה והפגנותיהן אבל היא העניקה להן סיקור נרחב ואוהד תוך התמקדות בביקורת על אישים מרכזיים, ובמיוחד גולדה מאיר ומשה דיין. התקשורת שלאחר מלחמת יום הכיפורים כבר לא הייתה כה צייתנית, מתמסרת לקויה של ההנהגה הפוליטית והצבאית. ביטוי ראשון לכך בעת חירום היה במלחמת לבנון שנפתחה ב-1982. עוד בטרם המלחמה הייתה התקשורת הישראלית ביקורתית כלפי ממשלת בגין ובמיוחד בויכוח הציבורי הער על הצורך בחיסול הנוכחות של סוריה ואש"ף בלבנון. עם פתיחת המתקפה הישראלית בלבנון התייצבה התקשורת בסולידריות פטריוטית מוכרת לצד ההנהגה הצבאית והמדינית. הצירוף בין התחושה כי מדובר במבצע מוגבל והצורך לדחות ביקורת כל עוד התותחים רועמים – הביאה לשתיקת התקשורת לפחות בשלביה הראשונים של מלחמת "שלום הגליל". אך בהדרגה, עם התמשכות המלחמה, הגידול במספר הקרבנות וההסתבכות בגזרות רחבות יותר מאשר תוכנן, החלה התקשורת לקחת חלק פעיל בביקורת גלויה וחריפה על המהלכים הצבאיים ועל שר הביטחון דאז, אריאל שרון. הסיקור התקשורתי של ביקורת בצבא ובין אנשי מילואים על מהלך המלחמה והיקפה, מתן במה לתנועות מחאה ופובליציסטיקה ביקורתית העניקו לתקשורת תפקיד מרכזי בניהול השיח הציבורי הפלומוסי על המלחמה.

ההתקוממות הפלשתינאית שהחלה ב-1987 הביאו את התקשורת לשינוי אופן הסיקור של סוגיית הכיבוש. בשנות הכיבוש הראשונות נמנע הסיקור התקשורתי מביקורת על נוכחות צה"ל בשטחים והשלכותיה על סוגיות כמו הזהות הישראלית, הפעלת כוח צבאי נגד אוכלוסייה אזרחית והתנחלויות כמכשול לתכניות שלום. אולם בהדרגה, ובמיוחד עם גלי המרי הפלשתינאי, עסקה התקשורת יותר בנוכחות הצבאית של ישראל בשטחים, בבעייתיות של הכיבוש, בפגיעה בזכויות אזרח ועוד. על רקע זה, לא קשה היה לתקשורת לבטא ולהנהיג תמיכה ציבורית בתכנית ההתנתקות שהביאה לפינוי רצועת עזה והסרת התנחלויות בקיץ 2005. עם זאת, מלחמת המפרץ (1991) לימדה על ההצלחה האמריקנית בניתוב ופיקוח על התקשורת בעת מלחמה ולקחים אלה יושמו גם על ידי הדוברות הצבאית הישראלית. בעת מלחמת המפרץ של 1991 נוהלה התקשורת הישראלית באופן ריכוזי. ריכוזיות זו כללה איחוד ערוצים, הכפפת השידורים למסרים של דובר צה"ל וניתוב המורל הלאומי על ידי "מסביר לאומי" בדמותו של נחמן שי, דובר צה"ל. לדעת ברזילי, "למעשה ניתן לקבוע כי בתקופת מלחמת המפרץ הפכה התקשורת האלקטרונית לתקשורת צבאית". בעת המלחמה הביע הציבור הישראלי שביעות רצון רבה מהתנהלות התקשורת ובמיוחד מ"המסביר הלאומי" אך מאוחר יותר התעוררו שאלות נוקבות לגבי תפקוד התקשורת. הביקורת על התקשורת כללה את הגילויים לגבי אי-מוכנות העורך, מחדלי "החדרים האטומים" ומסיכות הגז ושתיקת התקשורת בעת התייצבותה לשירות הקונצנזוס והגנה על מורל האומה.

יורם פרי במאמרו "שינוי השיח הביטחוני בתקשורת והתמורות בתפיסת האזרחות בישראל" (2001), מבחין בין מספר תקופות או שלבים ביחסי צבא ותקשורת. הראשונה בהן, תקופת "העיתונות המתבטלת", נמשכה מקום המדינה ועד מלחמת יום הכיפורים. תקופה זו אופיינה בעליונות המוחלטת של הממשל על העיתונות, צנזורה צבאית חזקה, תחושת שליחות לאומית ופטריוטית של התקשורת והתבטלותה של העיתונות בפני הצבא ומנהיגיו. בשלב השני, ממלחמת יום הכיפורים והשבר שלאחריה, עברה העיתונות ממודל ההתבטלות למודל התחרותיות. התקשורת רואה בממשל בן-תחרות ולא שותף, ולכן ביקורת על הממשל ושלוחותיו ובכלל זה הצבא היא לגיטימית ואף מבורכת. רעידת האדמה החברתית שלאחר מלחמת יום הכיפורים שינתה גם את יחסה של העיתונות לצבא והביאה לתפישה שיש להחיל על הצבא אותם כללי דיווח וביקורת כמו לגבי כל תחום מוסדי אחר. במלחמת לבנון שהחלה ב-1982 הופעל מודל זה הלכה למעשה: חלק מהעיתונות נקט בקו הביקורתי כבר מתחילת המלחמה וחלק אחר – רק בשלבים מאוחרים יותר של מלחמת "שלום הגליל", אך העיתונות בהחלט כבר לא הייתה מתבטלת או מתמסרת. כך, טוען פרי, גם בימי האינתיפאדה הראשונה: התקשורת ניהלה שיח ביקורתי לגבי התנהלות הצבא באינתיפאדה. השלב השלישי החל בשנות השמונים והיה הדרגתי ואיטי: זהו המעבר למודל של עיתונות מתעמתת. לפי מודל זה התקשורת רואה את עצמה כממלאת שליחות של ביקורת ציבורית על מוסדות הממשל, והממסד הצבאי הוא חלק מיעדי התעמתות זו. תהליך זה נעזר גם בשינויים בסביבה התקשורתית (ריבוי ערוצים, היחלשות יכולת הפיקוח על שפע ההיצע התקשורתית), בסביבה החברתית (תהליכי "קטוע" או סגמנטציה שפוררה את מדורת השבט למדורות קטנות ורבות) וגם בפניה של העיתונות עצמה (שינוי דורי שהביא לעיתונות דור חדש וחסר מגבלות של הציווי הלאומי-פטריוטי).

גם לימור ונוסק (2005) מבחינים בשלבים שונים של התפתחות יחסי התקשורת והצבא בישראל אך הם מוסיפים לאבחנותיו של פרי תקופות נוספות ומאוחרות יותר. התקופה הנוכחית לדעתם נפתחה בעת האינתיפאדה השנייה, משנות ה-2000 המוקדמות. זוהי תקופת השקיפות והפתיחות של הצבא בפני התקשורת. היא מצאה ביטויה גם בפתיחות היחסית של המערכת הצבאית לתקשורת בעת ההתנתקות ופניו התנחלויות ברצועת עזה ובצפון השומרון וגם במלחמת לבנון בקיץ 2006. לכל אורך המשברים והשינויים ביחסי תקשורת וצבא בישראל, התקיימו מתחת לפני הקרקע, ניגודים פנימיים עמוקים לגבי חופש הביטוי ובטחון לאומי בישראל. נוסק ולימור (1995) מצביעים על שלושה ניגודים מרכזיים, הנוגעים ליחסים שבין העיתונות לבין המערכת הפוליטית, להם הייתה, ובמידה רבה עדיין יש, השפעה על תחום צבא ותקשורת בעת חירום ומלחמה. הניגוד הראשון הוא הרצון לקיים עיתונות חופשית, על פי הדגם הדמוקרטי-המערבי (וליתר דיוק: הדגם האמריקני והבריטי), לעומת ההכרה בצורך להתגייסות למשימות הלאומיות. הניגוד השני

נוגע למרכזיותו של נושא הביטחון במדינה ובחברה הישראלית. איומי המלחמה והמלחמות שהתנהלו מאז הקמת המדינה חיזקו את ההכרה והתחושה כי חלק מהבעיות שבפניהן ניצבה המדינה בשנת 1948 טרם נפתר גם בשנים שלאחר מכן, דבר המחייב ליכוד שורות לאומי, ושיתוף פעולה בין המימסד הפוליטי-ביטחוני לבין המימסד התקשורתי. אולם, ככל שנחלשה מרכזיות נושא הביטחון בסדר היום הציבורי, נוצר ניגוד בין סדר יום חברתי או כלכלי לבין זה הצבאי-ביטחוני. הניגוד השלישי הוא ברמה האישית: "בין המימסדים, הפוליטי והתקשורתי, שררו יחסים אישיים קרובים שנבעו, במידה רבה, מהיות החברה הישראלית, במשך כל השנים, חברה קטנה. האליטות בחברה הישראלית – ובתוכן האליטה הפוליטית והאליטה התקשורתית – מתחככות זו בזו בקביעות, כולל באירועים חברתיים. קברניטי העיתונות מצאו ומוצאים עצמם עד היום בדילמה, הנובעת מהקשר החברתי-אינטימי הזה: מצד אחד, הם מבקשים להיות "כלב השמירה" של הדמוקרטיה ולפקח על האליטות האחרות, והפוליטית-ביטחונית בראשן, ומצד שני הם עצמם מהווים חלק מ"קשר האליטות" ועל כן הם מתקשים להפר את כללי המשחק הבלתי כתובים של האליטות הממסדיות" (נוסק ולימור, 1995, עמ' 60).

מלחמת לבנון ב-2006 הביאה לשיא את הניגודים הפנימיים הקיימים זה מכבר לגבי בטחון לאומי ותקשורת וחשפה באופן כאוב, גלוי ואף מדמם את הבעייתיות של התנהלות התקשורת בעת מלחמה.

המחקר: ביקורת הציבור על התקשורת

בפרוץ הקרבות ביולי 2006 יצאה ישראל למלחמה שלא הייתה אמורה להיות מלחמה. התמשכות הקרבות וההסתבכות הצבאית בצד פגיעות קשות בעורף שנחשף להפגזות טילי הקטיושה הביאו לביקורת ציבורית ערה על הממשל, על הצבא, על ניהול המלחמה ועל הפקרת העורף האזרחי. גלי הביקורת, כבר במהלך המלחמה, כללו גם את התקשורת הישראלית. במחקר זה ניסינו לבדוק את מימדי הביקורת, את מאפייניה, את נושאה ואת סיבותיה.

לשם בדיקת הביקורת הציבורית על התקשורת נעזרנו במספר בימות שיח ואמצעי בדיקה: ניתחנו את עמדות הציבור בסקרי דעת קהל, את השיח באינטרנט, את השיח בעיתונות על תפקוד התקשורת, ואת מכתבי התלונות אל נציבי קבילות הציבור ברשות השידור וברשות השנייה לטלוויזיה ורדיו. השיח שנותח כולל את עמדות הציבור הרחב כפי שנבדק בסקרים ומחקרים, את ביקורתם של חוגים מסוימים (אנשי צבא, עיתונאים, פוליטיקאים, אנשי אקדמיה) ואת השיח שהתנהל מעל בימות שנות ובכלל זה האינטרנט, מכתבי תלונה, מאמרי עיתונות, שיח פרשני בתקשורת ועוד.

מובילי שיח ציבורי ביקורתי

השיח הציבורי של שלהי המלחמה ולאחריה היה רווי ביקורת קשה על התקשורת. הובילו אותה, בין השאר, חיילים ולוחמים, בשירות סדיר ואנשי מילואים. דוגמא אופיינית לכך הייתה מכתבו של "דניאל, חייל סדיר בצנחנים" שהופץ באינטרנט וזכה לתהודה רבה. במכתב הווירטואלי טען דניאל: "התקשורת – תפסיקו כבר. למה אתם מחפשים כל הזמן את הרע? במקום לחפש סקופים תתחילו לכבד את אלה שנלחמים בשביל המדינה! תתחילו לכבד את הנופלים והפצועים! תתחילו לכבד את אילו שחוזרים לבתים הרוסים. תמיד מחפשים את הביקורת והרוע: מחפשים את החיילים שמתלוננים שלא היה מספיק אוכל או שהאפודים לא נוחים והתנאים לא תנאים, תיק ההשקעות של הרמטכ"ל, מינויים לא מתאימים של אנשי צבא, צה"ל לא מצליח להפסיק ירי רקטות, אזרחים שמתלוננים שהפסדנו במלחמה וסתם נהרגים חיילים... אתם לא מבינים איך זה לתת את החיים והנשמה בשביל העם הזה ואז לשמוע ביקורות על הצבא, החיילים ועל המפקדים. והתקשורת שכיוונה

את הרקטות של אנשי החיזבאללה בטלוויזיה לכיוון ישראל מכוונת את הרוע ללב החיילים שנתנו למדינה את הנשמה (דניאל, חייל עצוב מלבנון)."

בדומה, פירסם סא"ל (מיל.) עזר צפריר דברים קשים לא פחות: "בזמן המלחמה שירתתי חודש ימים במילואים. כל אותו זמן נמנעתי כמעט לחלוטין מצפייה בטלוויזיה ומקריאת עיתונים, בגלל הטון הביקורתי והפטרונני המקומם של השדרנים. ראיתי כיצד הסיקור התקשורתי והשפעתו על דעת הקהל הישראלית ועל הקברניטים, משיגים עבור נסראללה את התוצאות שביקש להשיג. בבונקר יכולנו לקלוט את שידורי אל-מנאר, תחנת הטלוויזיה של חיזבאללה. העדפתי לצפות בשידורי אל-מנאר ולא באלון בן דוד וכפיליו. באל-מנאר לפחות ידעתי מי האויב". צפריר ממשיך ומונה את כל מחדלי התקשורת, לדעתו: "התקשיתי להבין את הזלזול בסודיות שהפגינו שדרנים, כשדיווחו על הקרבות ועל הכוחות הלוחמים בהם, או על מקום נפילת הטילים. או את הפרשנויות האינסופיות על מהלכי המלחמה, עוד בטרם יצאו הכוחות לדרך. הפריעה לי גם הפגיעה ברוח הלחימה, שבאה לידי ביטוי בסיקור אובססיבי של הפצועים במערכה... לסיקור התקשורתי יש חלק בלתי מבוטל בניהול המזגוג של המערכה הצבאית. כפועל יוצא מכך, נושאת התקשורת באחריות לחלק לא קטן מהנפגעים שהיו לצה"ל במלחמה. זו קביעה קשה, אך לכיסוי התקשורתי האגרסיבי של התקשורת הייתה השפעה קטלנית על ניהול המערכה".¹

גם אנשי ציבור ובהם פוליטיקאים, חברי כנסת בעבר ובהווה, מתחו ביקורת פומבית על התקשורת בימי המלחמה. עוזי לנדאו: "איך זה שעדיין לא ראינו עיתונאי הגון אחד שיודה, טעיתי, ויניח את המפתחות על השולחן? איך זה שעדיין רוב רובה של הבמה מסור בידיהם של אותם עיתונאים ואותם יועצים ואותם פרשנים, שבחסות דיווחיהם המגמתיים הגענו עד הלום? את הפוליטיקאים, ברצותו, יכול הציבור לדון באמצעות מחאה שתביא להקמת וועדת חקירה, או על-ידי הפלת השלטון בבחירות. אבל מי יכול לגרום להקמתה של ועדת חקירה ממלכתית, שתבחן את תפקודה של התקשורת?"² גם מצידה השני של המפה הפוליטי, השמיע יוסי שריד ביקורת, שונה אך חריפה, על התקשורת: "השאלה האמיתית שהתקשורת חייבת להפנות לעצמה היא – היכן עמדה "בזמן אמיתי" כשהרעם עדיין התגלגל; זאת השאלה. והיא עמדה ברובה במקלה הלאומית המדקלמת כמו בטרגדיה, החרתה-החזיקה כהרגלה אחר הממשלה ואחר המטכ"ל. היא לא נתנה טון משלה, היא ניגנה בדרך כלל על-פי פרטיטורה רשמית ששרים ואלופים כתבו והכתיבו

1 עזר צפריר: "דמם בראשכם", הארץ, 6.9.2006,

<http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/759381.html>

2 עוזי לנדאו, "ואת התקשורת מי יחקור?", ואינט – דעות,

<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3296993,00.html>

לה".³ למותר לציין שמאמרים אלה גררו אלפי תגובות של גולשי האינטרנט. הם כמובן אינם מדגם מייצג של התפלגות הדעות באוכלוסייה אך רובם הביעו תרעומת קשה על התקשורת.

גם האקדמיה מיהרה להציג ביקורת משלה וזאת בטרם נערכו מחקרים או בדיקות אמפיריות. הכותבים הסתמכו בעיקר על דעתם, על הערכותיהם ועל התרשמויותיהם. כך כתב פרופ' עוז אלמוג, סוציולוג: "האמירות הגורפות והקשות ביותר (גם של כתבים בכירים) משוגרות כלאחר יד לחלל התקשורת, ללא הוכחה, ללא אימות... לא צריך את נסראללה ולא את הכתבים הזרים כדי להכפיש את הישראלים. מספיק לקרוא עיתון בעברית ולצפות בטלוויזיה המקומית".⁴ פרופ' דן כספי אף תלה את כשלון התקשורת במלחמה במשבר המתמשך של התקשורת הישראלית לפני המלחמה: "שנים מתריעים עמיתיי ואנוכי מפני המשבר העמוק בתקשורת הישראלית, על מכלול השלכותיו. רק מצער שדרושה מלחמה כדי להתפנות לכך. במידה רבה, גם הפעם המשבר בתקשורת הינו פרי מדיניות ניאו-ליברלית בשנות התשעים. כנראה שהיו מי שחפצו בתקשורת חלשה לנוחיותם... כך, מלאכת השמירה על השלטון נותרה לרב בידי כתבים מן השורה, היותר חלשים, שעסוקים יותר בהישרדותם האישית בתוך המערכת".⁵ ד"ר יוחאי סלע פרסם ברשת מאמר ובו טען כי "הבורות והשרלטנות התקשורתית מולידות דיווח מוטעה, אם במזיד ואם בשל חוסר-מקצועיות הנובע בעיקר מכשל בהבנת האירועים ומעצלנות אינטלקטואלית של רבים מאנשי-התקשורת בישראל. כל הרעות החולות של התקשורת הישראלית עלו וצצו ביתר-שאת במלחמה האחרונה, ודומה הוא כי מרבית העיתונאים הישראלים למעשה מסקרים מלחמה המתנהלת לכל היותר כ'משחק מחשב' שתוצאותיו בדרך כלל ידועות מראש. אנחנו נמצאים במלחמה אמיתית, רצינית, כאובה ומכאיבה: הצבא מבין את זה, הממשלה מבינה את זה, העורף מבין את זה, אך הצלע הרביעית שהיא התקשורת כנראה החליטה לנקוט בקו תבוסתני כדי לרפות את ידנו במלחמה הזו. זה נשמע רע מאוד, אך כנראה שזו האמת".⁶

ההנהגה הצבאית לא חסכה שבטה מהתקשורת. בלטה בכך במיוחד דוברת צה"ל מירי רגב שחשה פגועה מהביקורת הציבורית שהוטחה בה, בין השאר גם מעל בימות התקשורת. רגב שזכתה לסיקור אוהד ולמחמאות רבות בעת ההתנתקות,

3 יוסי שריד, "אשמת התקשורת", הארץ, 13.9.2006,

<http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/762159.html?more=1>

4 עוז אלמוג, "במדינת הטוקבקיסטים", 18.8.06 ואינט – דעות,

<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3292681,00.html>

5 דן כספי, "על כתבלבים ותקשורת עוינת", ואינט – דעות, 21.8.06,

<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3293594,00.html>

6 יוחאי סלע, "עורף קשוח, תקשורת תבוסתנית", אתר "מאמרים", 29.7.06,

<http://www.articles.co.il/author/564>

מצאה עצמה מתגוננת בפני ביקורת קשה מכל עבר. לאחר המלחמה היא השיבה בביקורת משלה ועשתה זאת מעל בימות שונות. רגב מתחה ביקורת על התנהלות התקשורת בעת המלחמה, ולטענתה התקשורת לא הייתה תמיד מאוזנת בסיקור הצד הישראלי לעומת סיקור החיזבאללה ולא הייתה תמיד מספיק רגישה בסיקור פצועי צה"ל והמשפחות השכולות.⁷ בעדותה בפני הועדה לאתיקה בימי מלחמה של מועצת העיתונות (20.10.06), רגב טענה כי "באופן עקרוני התקשורת גילתה פטריוטיות ואחריות במהלך המלחמה. בסה"כ מערכת היחסים בינינו לבין התקשורת היא מערכת יחסים טובה, שכמובן תוך כדי המלחמה ותוך כדי עבודה אנחנו לומדים". אולם, היא פירטה את ביקורתה על הסיקור התקשורתי ובכלל זה צילום פצועים ושידור התמונות ("אני חושבת שאף אחד מאיתנו לא היה רוצה לראות את הבן שלו נוחת ממסוק במצב פציעה כזה או אחר, בחלק מהמצבים גם ללא בגדים על גופו עם אינפוזיות וכד', מצולם עוד לפני שהאמא בבית יודעת מה מצב בנה"); פרסום מספרי הרוגים ונפגעים; הלהיטות לדווח על קרבנות ("ואם פעם תהיו שם ותראו איך חלק מכלי התקשורת מתנהגים בבית משפחה שכולה, זה קשה. הם מתנפלים כדי להביא את התמונה, כדי לצלם את קצין המודיעין. הם לא נותנים את החמש דקות הראשונות האלה לעכל את המידע רגע בצורה הגיונית") ועל פצועים ("אני רק אומרת שבזמן שהוא [הפצוע] נוחת מהמסוק לא חייבים מיד לצלם אותו ולשדר אותו בשידור חי"). רגב ביקרה גם את הרדיפה אחר תמונה בכל מחיר ("במהלך המלחמה היו מספר אירועים שהתמונה שווה את הכל- היא שווה ביזיון כלפי חיילים, כלפי מפקדים. ואני רוצה להקריא לכם אמירה מתוך מכתב של מח"ט, שנשלח אל אחד מהעורכים הגדולים כתוצאה מהתנהגות של צלמים בשטח שנקבע כשטח צבאי סגור. הצלמים פרצו את המחסום והתקשורת כמובן כתבה באותו יום שהצבא לא נתן לה לסקר, שהיה שטח צבאי סגור והחיילים התנכלו לכתבים ולצלמים"); כניסת כתבים לשטחים צבאיים סגורים; הפעלת לחצים ואיומים על קצינים ("העיתונאי שאמר לכתב 'אני אעצור את הקידום שלך'"); הכתבים שלא רצו להיכנס לשטח בגלל פחד או בגלל בעיות ביטוח; אי התאמת הכתבים למשימות ("הכתבים הצבאיים, המערכות לא אהבו להכניס אותם פנימה למספר ימים, משום שהם רצו שהם יהיו זמינים לאירועים שוטפים"); העדר איזון בין מידע שלילי לחיובי ("אני מבקשת שיהיה איזון. אנחנו מצאנו את עצמנו במהלך המלחמה שיום-יום, מספר פעמים ביום משדרים את כמות נפילות הטילים, את ההלוויות. וכשאנחנו מביאים את ההישגים של הצבא: 600 הרוגים, כך וכך מחבלים הרוגים, כך וכך מצבורי אמל"ח – זה נכנס בקטע מסוים ובזה זה נגמר. אני מבקשת לחזור על זה באותה מידה שחוזרים על דברים אחרים, אלא אם כן יש חידוש").

7 "דוברת צה"ל: המלחמה לא סוקרה באופן מאוזן", חדשות MSN, 20.10.06,

התקשורת מבקרת את עצמה

גלי הביקורת הציבורית על תפקוד התקשורת הגיעו במהרה לתקשורת עצמה וכפי שהעיד גלעד עדין, מנכ"ל חברת החדשות של ערוץ 10, במכתב לעובדיו: "מעולם לא הייתה עלינו התנפלות כה עזה: בצבא, בממשלה, וגם בציבור הרחב – לא היו מוכנים לקבל ביקורת בזמן הלחימה. מדי יום, בכל שעה, הותקפנו בשיחות בוטות, קללות, מכתבי זעם, פקסים חריפים, ומאות אלפי מסרים באינטרנט שדורשים לסתום לנו את הפה. בכניסה לבניין המערכת בגבעתיים נערכה הפגנה שדרשה מאיתנו להחריש, כל עוד האש בצפון בערה. האשימו אותנו בדה-מורליזציה של הצבא, בהחלשה של העם, בשיתוף פעולה עם האויב, ובבגידה..."⁸ לגלעד עדין היה הסבר להאשמת התקשורת: "דברים רבים השתבשו במלחמה הזו ואנחנו היינו השליח שהביא את בשורות האויב. בטווח הקצר – היה נוח לכולם לירות בשליח". מכאן שלדעתו "אשמת התקשורת" הייתה בהיותה השליח עם הבשורות הרעות. אולם לדעת רבים מעמיתיו של עמית, התקשורת גם חטאה ונכשלה. במסגרת עדותו הפומבית של הכתב הצבאי רוני דניאל בפני ועדת מועצת העיתונות לכללי אתיקה בימי לחימה אמר הפרשן הצבאי של ערוץ 2 כי שגה כאשר דיווח בשידור חי על תחילת התנועה של כוחות צה"ל לתוך שטח לבנון. דניאל אמר את הדברים בעקבות פרסומים עם תום המלחמה, שלפיהם נאלץ צה"ל לבטל את הפעולה באל-חיאם בעקבות השידור. רוני דניאל סיפר, כי החליט לשדר את הידיעה לאחר שצפה בדיווחים של שתי רשתות טלוויזיה זרות שדיווחו על תחילת התנועה של הכוחות הישראליים. עם זאת הוסיף, כי בדיווחיו הקפיד שלא לומר בשידור היכן מצוי הכוח ולאן הוא נע.

גם לרביב דרוקר, איש החדשות של ערוץ 10, הייתה ביקורת קשה: "האולפנים הפתוחים במשך עשרים שעות ביממה יצרו הרבה רייטינג, אבל גם היסטריה... שידרנו זבל, תמונה מזעזעת של דור שלישי שלא הראתה כלום, וטירטרנו את הכתב המסכן שלא היה לו בעצם שום דבר להגיד... עם ישראל רוצה חדשות בכל מחיר. השאלה היא אם ערוץ יכול לקבל החלטה אמיצה אחרת ולומר 'לא קרה שום דבר, תירגעו ונשים לכם סרט. אתם אומה היסטורית, אבל אנחנו תקשורת אחראית'".⁹ יתר על כן, באותו ראיון הודה דרוקר בהתחבטות בין מצפונו המקצועי

8 אתי שכטמן, "מכתב קטן", חדשות ואללה, 20.8.06, <http://news.walla.co.il/?w=/961307>

9 אסף כרמל, ראיון עם רביב דרוקר, 19.10.06,

http://www.themarker.com/tmc/article.jhtml?log=tag&ElementId=ac20061019_65544

לבין מצפוננו הפטריטי וזיהה את כישלוננו המקצועי: "לא הייתה לערוץ מדיניות כזאת [אנטי-מסדית]. לי אישית הייתה הרבה ביקורת על התנהלות המלחמה אבל היה בי גם הרבה להט פטריטי. בגלל זה מאוד התלבטתי מה לעשות עם מידע, מה לאורר ומה להשאיר אצלי בפנים... נקרעתי בין מה שידעתי וחשבתי על המלחמה לבין מה ששידרתי. כמה ביקורתי שהייתי, זה לא שיקף אפס קצה של הביקורת האמיתית שהייתה לי".

יוסי לוי, עיתונאי לשעבר ויועץ תקשורת, טען במאמרו ב"עין השביעית": "במהלך המלחמה בלבנון חצתה התקשורת את כל הקווים האדומים ונהגה בחוסר אחריות הגובל בהפקרות. כמו להוסיף חטא על פשע, גילו אנשי תקשורת רבים שביעות רצון וחלקו מחמאות איש לרעהו. המלחמה האחרונה שרטטה קו שבר ברור בין הדרג המדיני והדרג הצבאי הבכיר לבין הדרג הלוחם. באופן מצער, התקשורת אינה נמצאת בצד הנכון"¹⁰. יתר על כן, הוא הצביע על הסגידה לרייטינג כמקור חטאי התקשורת: "קשה לי הביקורת כי התקשורת היא בשר מבשרי ולמעלה מעשרים שנה הייתי חלק ממנה. לצערי, התקשורת יצרה את תרבות הלא-כלום, והרייטינג הפך לחזות הכל. המג"ד שלחם ונפצע בלבנון הוא גיבור תרבות בדיוק כמו הדוגמנית עם הסיליקון. שניהם יהיו בשבוע הבא תמהיל טוב בתוכנית אירוח כלשהי. תרבות הרייטינג מקדשת הכל". בהופעתו בפני הועדה לאתיקה בימי מלחמה מטעם מועצת העיתונות (24.11.06), טען לוי: "אני אומר לכם בוודאות שבלא מעט מקרים סיפרו על שיטות פעולה, על אמצעי לחימה, על אזורי פעולה בצורה, לא אחראית זה עדין מדי, בצורה מופקרת. כמו שאני רואה את הדברים התקשורת הפכה למן מפלצת שצריך כל הזמן להקריב לה קורבנות, כלומר לרצות אותה כדי שהיא תהיה שקטה".

את החשבון הנוקב ביותר עם התקשורת ניהל העיתונאי מתי גולן מעל דפי "גלובס"¹¹. הוא פירט את כל חטאי התקשורת לדעתו ואף קרא להקמת ועדת חקירה של התקשורת כי "עם כל הכבוד לכתבים יש טעויות שהורגות ועל המחוקק להגן על חיינו". מתי גולן הטיח בעיתונאים שורה של מחדלים וטעויות קשות: "נציגי התקשורת שעסקו במלחמה לא הסתפקו רק בדיווחים, במלחמה הזאת הם הפכו גם למצביאים ולמנהיגים, למפרשים ולמנתחים. מציעים, לעתים דורשים, לפעול בצורה כזאת או אחרת. האם אפשר שהניתוחים והפרשנויות לא השפיעו על מהלכי המלחמה וההחלטות שהתקבלו?". מכאן עבר גולן לדיווחים המפורטים מדי: "ובנוסף היו גם הדיווחים. בנוסח 'הכוחות מאחורי... עומדים להיכנס לכפר הסמוך מצד ימין, ואחר-כך הם יילכו שמאלה... הטיל נפל כאן, לידי, ברחוב הכרמל (או משהו)'. כולנו זוכרים איך הצטמרנו, לא הצלחנו להבין מדוע ולמה מתעקשים

10 יוסי לוי, "בשירות החיזבאללה", העין השביעית, 64, 7.11.2006.

11 מתי גולן, "מי יחקור את כלבי השמירה", גלובס, 3.11.06.

כתבינו האמיצים (חלקם באמת אמיצים) לספק מידע כה חיוני לאויב. הרי לנו, לציבור הישראלי, היה מספיק לדעת שנפלו טילים באזור חיפה למשל. לשם מה לפרט גם את הרחוב והפינה. מי שהיה צריך לדעת, הנפגעים ובני משפחתם, ידעו גם בלי התקשורת". גולן אינו מבקש להרשיע או להעניש את העיתונות, אך הוא מציע חקירה של מחדלים ומשגים לכאורה: "למה אין חקירה על תפקוד התקשורת במלחמה? למה לא חוקרים אם דיווחים מסוימים סיכנו חיים? אולי אפילו גרמו לאובדן חיים? כי אין מי שידרוש זאת. את חקירתם של ראש הממשלה אהוד אולמרט ושל הרמטכ"ל דן חלוץ וכל השאר מי דרש? התקשורת. מי יכול לדרוש את חקירת התקשורת? בטח לא הפוליטיקאים, או אנשי הצבא, או אף אחד אחר. כי הם פוחדים, רועדים מפחד, מאנשי חופש הביטוי. הם יודעים, שכאשר התקשורת דורשת חופש ביטוי, היא לרוב מתכוונת לעצמה, לא לאחרים, ולא למי שמותחים ביקורת עליה".

לקריאה זו לחקור את מחדלי התקשורת הצטרף גם יעקב שחם, יו"ר ועדת הטלוויזיה של רשות השידור ועיתונאי: "הביקורת כלפי התקשורת התמקדה בכמה תופעות: שודרו ופורסמו ידיעות שייטכן שסייעו לאויב; פורסם מקום נפילתם המדויק של טילים; פורסמו מקומות היערכותן של יחידות המילואים; תוכניות ומבצעים תוארו בפירוט, והיו אף מקרים שכתבים צבאיים נהפכו לפרשנים צבאיים בלי שיהיה להם כל רקע מקצועי לכך. חלקים גדולים בציבור חשו בדבר ונתנו ביטוי לתחושתם. מאות מכתבים, שרובם מתחו ביקורת על שידורי המלחמה, הגיעו לרשות השידור ולרשות השנייה לרדיו ולטלוויזיה. נכון, לא תמיד הציבור צודק, אבל בשום מקרה ובשום תנאי אסור להתעלם מקולות המחאה של הציבור, במיוחד כשהם נשמעים בעוצמה גדולה כל כך. חובה על התקשורת לבדוק את עצמה, והדבר נכון במיוחד כאשר אותה תקשורת, ובצדק, תובעת, בקול גדול חקירה של פעולות הממשלה וצה"ל בכל הקשור למלחמה בלבנון".¹²

לעומתם טען העיתונאי אביב לביא כי "הדיון על כל הדיווחים על נפילות הטילים, על פעולות הצבא – עבירות צנזורה, כן או לא – כבודו במקומו מונח, אבל הוא הפך לעיקר הדיון, וזה בעיניי לא הדבר החשוב והבעייתי. רוב הדיון והשיח התקשורתי שהתרחש מאז המלחמה על תפקוד התקשורת במהלכה עוסק, לדעתי, בטפל ולא בעיקר". והעיקר, לדעת אביב, בעדותו בפני הוועדה לאתיקה בימי לחימה הוא "העובדה ששוב היא [התקשורת] בלעה בזמן אמת את הלוקשים של הממסד הפוליטי והביטחוני... סך כל העשייה העיתונאית – בכירי הפרשנים הצבאיים, הביטחוניים, המדיניים והפוליטיים, העורכים – היה שותף עם תחילת המלחמה לקונספציה יהירה, מתלהמת, שהייתה משוכנעת בכותרותיה שהמלחמה תיגמר תוך 4-5 ימים, מהאוויר, ושהחיזבאללה ירוסק – ותוך כמה ימים כל הקונספציה

12 יעקב שחם, "לחקור את התקשורת", "הארץ", 21.9.2006,

<http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/765779.html>

הזו קרסה. כשזה קורה לרמטכ"ל, לראה"מ ולשר הביטחון, אנחנו דורשים מהם הסבר ולפעמים גם את הראש שלהם. השאלה היא איפה אנחנו העיתונאים בסיפור הזה, מדוע זה קרה לנו". לביא מתקומם כנגד הסטייה מן העיקר בדיוני התקשורת מאז המלחמה. "אנחנו צריכים לתת דין וחשבון הרבה יותר מעמיק גם לעצמנו וגם לקוראינו, מאשר להתווכח על הסוגיה הזניחה יחסית של הדיווחים על מיקומי נפילות הטילים. יש פה שאלות הרבה יותר עמוקות לגבי מה שקורה לתקשורת תחת אש, מה קורה לה כשנפתחת חזית. לדעתי, היא נכשלה בצורה מהדהדת, והכישלון הזה כמעט לא נדון, לא נבדק, לא תוחקר, ולא נעשה איזה חשבון נפש".¹³

ולבסוף, חשבון נפש "קולקטיבי" ערך הפובליציסט ושדרן הטלוויזיה יאיר לפיד: "נכשלנו. כולנו. גם אני. התקשורת הישראלית נכשלה במלחמה הזו. אף אחד לא יקים ועדת חקירה כדי לשפוט אותנו – זו הרי דרישה שאנו שומרים רק לאחרים – אבל זה לא משנה את העובדה שנכשלנו. אמנם זה הכישלון היחיד שלא מדווחים עליו בתקשורת, אבל זה לא אומר שהוא לא קרה. נכשלנו במבחן האחריות ובמבחן האיפוק, במבחן הענווה ובמבחן האהדה, במבחן ההגינות ובמבחן העקביות, במבחן הקשקשת ובמבחן האמינות... 'אתה יודע מה אומרים אצלנו', סיפר לי בשיחה לילית לוחם חי"ר שאיבד באותו יום שניים מחבריו, 'שאנחנו לא יורים לכיוון הנכון. היינו צריכים לסובב את הנשקים ולעלות על תחנות הטלוויזיה ומערכות העיתונים'. את השיחה הזו, בגרסאות שונות, שמע כל איש תקשורת ישראלי בשבועות האחרונים. גם אם ברור שהתקשורת לא אמורה להיות קצין המורל של הצבא, העובדה שחיילים ישראלים מרגישים ככה בעת קרב, היא עובדה עצובה שצריך להתחיל לחשוב עליה".¹⁴

סקר עמדות הציבור

במהלך המלחמה ולאחריה נערכו מספר סקרים שבדקו את עמדות הציבור כלפי המלחמה בכלל ותפקוד התקשורת בפרט. בנוסף לאלה ערכנו סקר בשלהי המלחמה (27-28 אוגוסט, 2006) ובו נבדק מדגם ארצי בן 500 מרואיינים המייצגים את האוכלוסייה היהודית הבוגרת בארץ באמצעות סקר טלפוני (טעות דגימה של 3%). הסקר בוצע על ידי מראיינים מקצועיים ומנוסים בפקוח ובקרה של מכון מחשוב בת"א. הממצאים מצביעים על אי שביעות רצון של הציבור מתפקוד התקשורת, במימדים שונים של הערכה. כפי שנציג להלן, יש שונות ברמת הביקורת בין תת-אוכלוסיות וקבוצות שונות בישראל אך גם ברמה הכללית ניכרת אי שביעות רצון גבוהה ושכיחה בכל שכבות הציבור. חשוב לציין כי גל הביקורת כלפי התקשורת

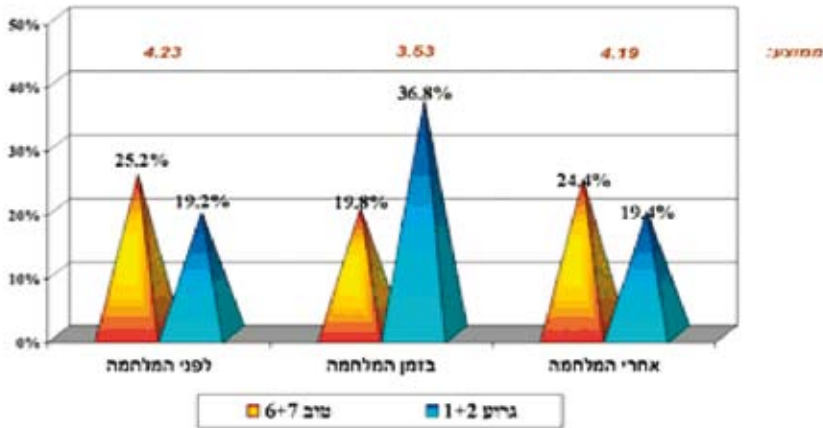
13 שרלי שטרית, "אביב לביא: העיתונות הייתה שותפה במלחמה לקונספציה יהירה ומתלהמת", אייס-ניוז, 23.11.06, <http://www.ice.co.il/article.asp?pgId=100166&catId=2>

14 יאיר לפיד, מוסף "7 ימים", ידיעות אחרונות, 18.8.06.

החל רק לאחר כשבועיים של לחימה: בימים הראשונים של המלחמה (שעדיין לא הוגדרה אז כמלחמה) לא העלו הסקרים שבדקנו אי נוחות או ביקורתיות כלפי התקשורת. אלה הופיעו רק במהלך המלחמה, התעצמו לקראת סופה והגיעו לשיאם בימים שלאחר המלחמה. להלן מספר ממצאים בולטים:

ירידה בהערכת תפקוד התקשורת במלחמה: על פי ממצאי הסקר, נרשמה ירידה בהערכת תפקוד התקשורת בזמן המלחמה ומאידך, יש שיבה הדרגתית לרמת ההערכה שלפני המלחמה בזמן הפסקת האש (ראו תרשים 1). חשוב לציין כי שפל כזה בהערכת תפקוד התקשורת בזמן מלחמה או משבר נמצא רק בתום מלחמת יום הכיפורים עת סקרי העורף העלו משבר אמון בתקשורת חריף ונרחב. בתרשים 1 מוצגים הבוחרים בתשובות הקיצוניות על סולם הערכה של 7 דרגות בו 1 מציין שביעות רצון גבוהה מאד ו 7 מציין שביעות רצון נמוכה מאד (דהיינו הערכה גרועה לתפקוד התקשורת). כמו כן מוצג ממוצע כללי של הערכה (כלל המדגם). ניכר כי בעת המלחמה היה שפל בהערכת התקשורת ו-36.8% מהנשאלים בחרו בתשובות השליליות ביותר.

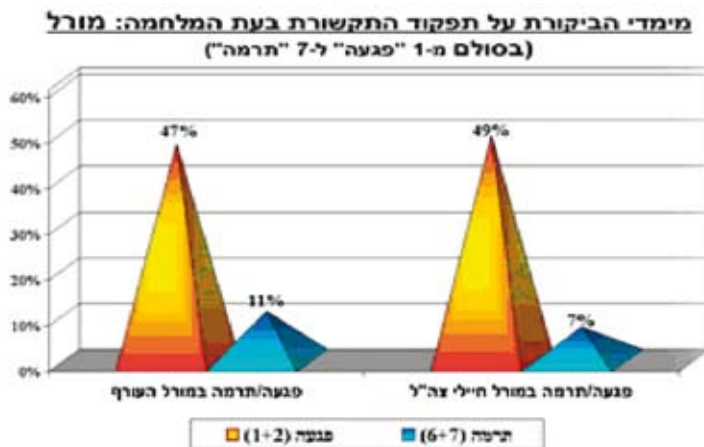
תרשים 1: הירידה בהערכה כללית של תפקוד התקשורת במלחמה

עם זאת יש לתת את הדעת למתאם שמצאנו בין עמדות לפני המלחמה לבין העמדות בזמן המלחמה ולאחריה. מי שהיה ביקורתי כלפי התקשורת קודם המלחמה – נעשה יותר ביקורתי עכשיו, ומי שהיה פחות ביקורתי כלפי התקשורת קודם המלחמה – הוא ביקורתי כלפיה עכשיו, אבל לא בעוצמה גבוהה. כמו כן חשוב להבחין, כי נרשמתי שיבה לרמת ההערכה של לפני המלחמה בימים של קיום הפסקת האש. ולבסוף, בהבחנה בין תת אוכלוסיות עלו הבדלים מעניינים: ש ביקורת רבה יותר על אופן תפקוד התקשורת בעת המלחמה בין תושבי הצפון ובין מי שהשתתפו בעצמם (או בן משפחתם) במלחמה.

פגיעה במורל העורף והחיילים: אחד מממדי הביקורת השכיחים היה לגבי פגיעה במורל של הציבור בכלל או של הלוחמים. על פי עמדות הציבור בסקר, תפקודם של אמצעי התקשורת פגע הן במורל העורף והן במורל החיילים: 47.2% מהנשאלים סבורים שביקורת התקשורת בזמן מלחמה פגעה במורל העורף, לעומת 10.8% הסבורים שהביקורת תרמה חיובית למורל זה (ראו תרשים 2). יחס דומה ניכר לגבי הפגיעה במורל החיילים: 49% מהנשאלים סבורים שהביקורת פגעה במוטיבציה של החיילים להילחם באויב, לעומת 7.4% שסבורים כי הביקורת תרמה למורל הלוחמים. עם זאת יש לציין שלגבי מורל העורף הביקורת הייתה שכיחה יותר בין תושבי הצפון ולגבי החיילים הביקורת הייתה שכיחה יותר בין לוחמים ובני משפחותיהם.

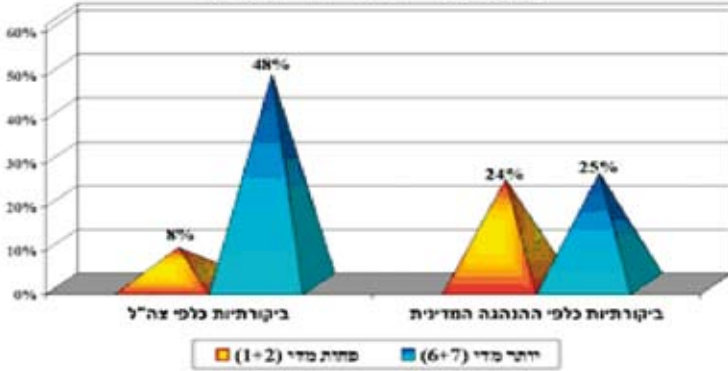
תרשים 2: פגיעה במורל העורף והלוחמים

ביקורתיות יתר: אחד הממצאים המעניינים שעולים מהסקר מצביע על כך שהתקשורת נחשבת כביקורתית מדי כלפי צה"ל, אך מאוזנת כלפי הממשלה. בעוד ש-47.8% מהנשאלים סבורים שהתקשורת ביקורתית מדי כלפי צה"ל, רק 25.2% סבורים שהיא ביקורתית מדי כלפי הממשלה (ראו תרשים 3). נמצא שהציבור חושב שהתקשורת לא מילאה את תפקידה בביקורת על הדרג המדיני ולעומת זאת ביקרה יותר מדי את הדרג הצבאי. נראה כי נתון זה מצביע על כשל תפקודי של אמצעי התקשורת בעיני צרכניה: כלי התקשורת מבקרים את הרשויות המבצעות במקום לבקר בעיקר את הרשויות המכריעות על אופן וצורת ביצוע הפעילות הצבאיות.

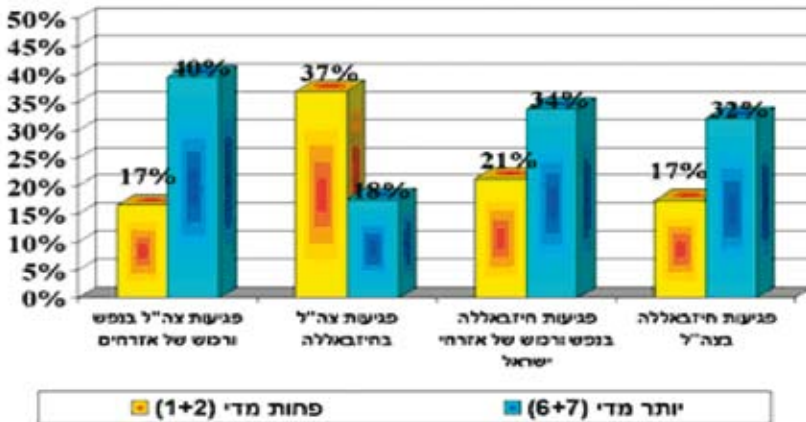
תרשים 3: ביקורתיות יתר של התקשורת

מימדי הביקורת על תפקוד התקשורת בעת המלחמה: ביקורתיות (בסולם מ-1 "פגעה" ל-7 "תרמה")

הצגת פגיעות: האם התקשורת הראתה יותר מדי או פחות מדי פגיעות של צה"ל באזרחי לבנון ובחיזבאללה, לעומת פגיעות של חיזבאללה בלוחמי צה"ל ובאזרחים ישראלים? על פי ממצאי הסקר, כ-35% מהציבור סבורים שאמצעי התקשורת הישראליים, ובראשם ערוצי הטלוויזיה, דיווחו יותר מדי על הפגיעות של צה"ל באזרחי לבנון ובתשתיות של לבנון. במקביל, אותו שיעור מקרב הנסקרים גרס שהתקשורת סיקרה יתר על המידה פגיעות של חיזבאללה בצה"ל, אבל הציגה פחות מדי את הפגיעות של צה"ל בחיזבאללה (ראו תרשים 4).

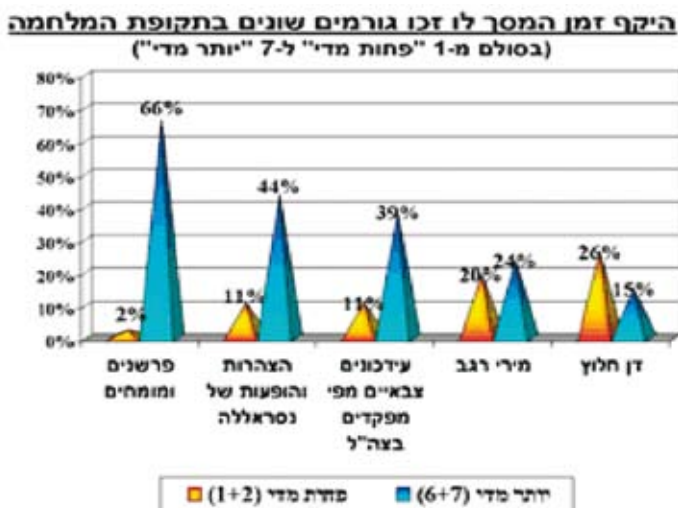
תרשים 4: הצגת פגיעות

התקשורת בשירות נסראללה? רבים מחו על נוכחות רבה מדי של מנהיג החיזבאללה, חסן נסראללה, על מסכי הטלוויזיה הישראלית: "מדוע אתם משדרים את נאומיו ומעניקים פתחון-פה לאויב? הלא זה מה שהוא מבקש". הסקר בדק גם טענה זו: האם התקשורת הישראלית הציגה באופן רב מדי, מועט מדי, או מתאים את הצהרות והופעות נסראללה? אכן, 43.8% מהציבור ציינו שהתקשורת הישראלית העניקה במה נרחבת מדי להצהרות ולהופעות של נסראללה בעוד שרק 10.8% סבורים שהתקשורת שידרה פחות מדי מנאומיו. נמצא שהתקשורת מבוקרת בשל מתן בימה נדיבה מדי לנסראללה. ביקורת זו דומה בכל תת-האוכלוסיות שנבדקו בסקר, אך גבוהה יותר (52%) בין לוחמים ובני משפחותיהם.

עודף פרשנים: הסקר גם מעלה ביקורת ציבורית שכיחה על הפרשנים והמומחים בכלי התקשורת. רוב הנשאלים בסקר (66.2%) סברו כי בערוצי הטלוויזיה ניתן זמן רב מדי לפרשנים ומומחים. הופעות הרמטכ"ל דן חלוץ ודוברת צה"ל מירי רגב – נחשבות לרוב "במידה הנכונה" (ראו תרשים 5). ביקורת זו על ריבוי מומחים ופרשנים דומה בכל תת-האוכלוסיות שנבדקו בסקר, אך גבוהה יותר (72%) בין צרכני חדשות מהאינטרנט: ייתכן והם מצאו באינטרנט מפלט מעודף השיח המיותר בטלוויזיה. יוסי שריד בהתייחסו למצעד קציני המילואים בדימוס כתב: "בטלוויזיה לא ניתן היה לראות את קופת המחדלים שתלויה להם מאחוריהם, ולא את חבילת הכישלונות הנמסה על ראשם באור העז של האולפן. האיפור היה מושלם". (במאמר ב"הארץ" 18.8.06)

תרשים 5: זמן מסך מיותר

עודף הפרשנות והשיח המבולבל היה בא לידי ביטוי גם בסתירות פנימיות וחוסר עקביות בין הפרשנים השונים ואף בין גרסאותיו של אותו פרשן במועדים שונים. במהלך המלחמה שינו כתבים ופרשנים את עמדותיהם מהקצה לקצה, סתרו את עצמם ואת תחזיותיהם ואף קבלו על קולות ואמירות שהם עצמם פירסמו. איתי רום ריכז בכתבה שהכין לאחר המלחמה את הדוגמאות לנפתולי הפרשנים והתפתלויותיהם.¹⁵ כך למשל, ביום השני למלחמה כתב בן כספית ב"מעריב", תחת הכותרת "נסראללה מזייע", כי על חיזבאללה לצאת מהמבצע "מוכה, חבול, זוחל, מדמם ומצווח (...). מחסן הרקטות שלו צריך להתחסל (...). נסראללה חייב למות". את נאום הכרזת המלחמה של ראש הממשלה בכנסת סיכם כספית במלים: "היה אתמול אהוד אולמרט למנהיג". ב-17 ביולי עדיין העריך כספית שכדי לנקות את דרום לבנון ידרשו לצה"ל כמה ימים, "אולי שבוע". ימים ספורים לאחר מכן, אחרי הקרב הקשה בבינת ג'בייל, כבר הודיע כספית כי "המשימה שהוטלה על צה"ל בלתי אפשרית", וב-6 באוגוסט קבע כי "הבעיה העיקרית של ראש הממשלה היא נאום הראשון בכנסת, שבו סימן מטרות בשמים (...). בסוף, אחרי שיתפזר אבק הגנרלים, יתברר לנו שזה היה בלתי אפשרי. כרגיל, זה לא היה מה שחשבנו".

גם יואל מרקוס הפגין תזזיות: ב-18 ביולי שלל הפובליציסט הוותיק של "הארץ" מתקפה יבשתית של צה"ל ב"שטח שבו החיזבאללה מכיר כל נקיץ", אולם שבוע אחר כך הוא כבר סבר ש"צריך להכות בהם באוויר וביבשה". ב-28 ביולי הוא כתב שלפני הסדר צריכה להיות מתקפה "יבשתית אווירית מסיבית – כדי לגמור את המערכה המביכה הזאת בזבנג". ואילו בתום שלושה שבועות של לחימה הבהיר כי המבצע היה מוצדק, אבל "המשגה הגדול היה שהוא לא נשאר בגדר פעולת תגמול מוגבלת". וכפי שסיכם זאת אביב לביא, "כספית ומרקוס לא לבד. להיפך: יש מעט מאוד עיתונאים שיכולים היום לחזור למה שכתבו ושידרו בימים הראשונים למלחמה ולחוש בנוח עם הדברים שיגלו שם. המערכת התקשורתית כולה, למעט מספר זעיר של חריגים, הייתה שותפה ב-12 ביולי ובימים שאחריו ליצירת סופה גדולה של התלהמות, תאוות נקם ויהירות, שכבר לאחר כמה ימים החלה להתברר כחסרת כיסוי".¹⁶

יעילות ההסברה: הנשאלים התבקשו לדרג את יעילות הדוברים הישראלים במשך המלחמה, בציונים שבין 1 "גרוע" ל-7 "מצויין". מרבית הדוברים הרשמיים – ראש הממשלה אהוד אולמרט (3.42 ציון ממוצע) והרמטכ"ל דן חלוץ (3.73) זוכים להערכות נמוכות מאוד; ציונים בינוניים קיבלו שרת החוץ ציפי לבני (3.99) ודוברת צה"ל מירי רגב (4.06). לעומתם, שגריר ישראל באו"ם, דני גילרמן (5.3), קיבל ציון גבוה במיוחד וגם ראש האופוזיציה, בנימין נתניהו (4.51), הצטיין בעיני הנשאלים. שאלה מרכזית נוספת היא: את מי שירתה התקשורת בזמן המלחמה?

15 איתי רום, הרוח שנשבה בעיתונות המודפסת, העין השביעית 64, 2006

16 אביב לביא, במה התקשורת אשמה, הארץ, 18.10.06

54.6% מהציבור סבורים שאמצעי התקשורת הישראליים העבירו את ההשקפות והעמדות שמובילי התקשורת רצו להעביר לציבור. 36.4% מהציבור סבורים שהתקשורת העבירה דיווח אמין על המתרחש ורק 9% מהנשאלים אינם יודעים את מי שירתה התקשורת הישראלית במלחמת לבנון השנייה.

מעבר בין ערוצים

אחד המדדים המקובלים למשבר אמון בתקשורת הוא נטישת הצרכנים את הערוצים בהם נהגו להשתמש לקבלת מידע ופרשנות. במצב משברי מחפשים צרכנים מאוכזבים ערוצים חלופיים. לפי הזמנת הרשות השנייה נערך סקר בעיצומה של המלחמה (20.7.06) בקרב מדגם ארצי של 506 מרואיינים בני 18+ דוברי עברית. הסקר נערך באמצעות מכון המחקר "מדגם" ובדק את נוהגי הצפייה בטלוויזיה בעת המלחמה. 26% מן הנשאלים ציינו כי בעקבות האירועים הם שינו את הערוץ העיקרי שבו הם צופים בדרך כלל; 9.5% עברו לערוץ 10; 9.1% עברו לערוץ 2 וכ- 3.6% מכלל המדגם עברו לערוץ 1. מכאן כי למרות שחלו שינויים בצפייה המעבר העיקרי היה מערוצי נישה (כבלים ולוויין) לערוצי ברודקסט (לערוץ 2, לערוץ 10 ולערוץ הראשון, לפי סדר זה) מ-75% לפני הלחימה לכ-83% בימים האחרונים. גם בסקר שערכנו לאחר המלחמה נמצאו שינויים בצריכת התקשורת ובהן עלייה בגלישה לאתרי אינטרנט וצפייה בתחנות זרות אך אלה באו כתוספת של מקורות תקשורתיים ולא על חשבון אמצעי התקשורת המסורתיים. יתר על כן, כשבדקנו את הקשר בין מידת הביקורתיות לבין מידת החשיפה לאמצעי התקשורת לא מצאנו מתאם, כלומר הביקורתיים יותר לא הפחיתו בצריכת התקשורת הישראלית. ניתן לסכם כי למרות הביקורת הקשה ואי הנוחות מאמצעי התקשורת – לא חלה נטישה של העיתוניים המובילים או של ערוצי הברודקאסט ולרוב צריכתם אף עלתה בימי המלחמה.

תלונות הציבור

כחלק מניתוח המצוקות והביקורת הציבורית כלפי התקשורת, בדקנו את התלונות שהגיעו לנציבי תלונות הציבור ברשות השידור וברשות השנייה. על פי הנתונים שנמסרו, 1293 תלונות הוגשו במהלך מלחמת לבנון השנייה לנציב תלונות הציבור ברשות השנייה, בהתפלגות הבאה:

- חדשות: 320,1
- אתיקה עיתונאית: 836 (מיקומי נפילת טילים, ביקורת רבה מדי כלפי צה"ל והדרג המדיני, מידע רב מדי על תנועות צבא ודמורליזציה בשידורים עצמם).

- מגישים, פרשנים, מומחים: 161
- אחר: 04

210 תלונות הוגשו במהלך מלחמת לבנון השנייה לנציב תלונות הציבור ברשות השידור. מיעוט יחסי זה של תלונות לרשות השידור אינה בהכרח עדות למיעוט הביקורת על השידור הציבורי: ה"יתרון" של הרשות השנייה בתלונות ניתן להסבר ברייטינג הגבוה של הערוצים המסחריים בישראל. לגבי שידורי חדשות התמקדו התלונות בתחושה ששידורינו עוזרים לאויב לשפר את הטיוווח. תלונות אחרות היו בעניין ביקורתיות יתר של השידורים על פעולות הצבא, חוסר מודיעין, פקודות לא ברורות והאצה במפקדים לפעול מהר יותר. טענה נוספת הייתה בעניין שילוב צליל אזעקה בשידור שלא בזמן אמת, למשל בקדימונים או בכתבות מוקלטות, דבר שגרם לרבים לתפוס מחסה שלא לצורך. מרבית התלונות שנשלחו לשתי הרשויות אינן ממוקדות בערוץ מסוים אלא עוסקות ב"תקשורת", ב"טלוויזיה", ב"חדשות", "הכתבים שלכם" או "הפרשנים שלכם" וכו'. עם זאת, אין הבדל בין הערוצים בכמות התלונות. כך למשל, בערוץ 10 התקבלו מעט יותר תלונות מאשר בערוץ 2, אך חלקו של ערוץ 10 בתלונות גדול מחלקו בכמות הצופים. כך שבאופן יחסי הוא "זוכה" ליותר תלונות. ייתכן והקו הביקורתי יותר בו נקט ערוץ 10 בסיקור המלחמה גם קומם יותר צופים נגדו. כאמור, מרבית התלונות היו כלליות מאד ולא התמקדו בשדרנים בודדים או בתכניות מסוימות. עם זאת, בין התלונות לרשות השנייה היו לא מעטות שצינו שם של כתב או פרשן. ההתפלגות של התלונות האישיות היא (חשוב להדגיש כי סדר השדרנים בהתפלגות התלונות משקף לא רק את מחאות הציבור: יש בו גם להעיד על פופולאריות של שדרנים):

- 37 תלונות נגד **רוני דניאל**

- 06 תלונות נגד **משה נוסנבאום**

- 52 תלונות נגד **ערד ניר**

- 51 תלונות נגד **אהוד יערי**

- 6 תלונות נגד **עמנואל רוזן**

- 6 תלונות נגד **אלון בן-דוד**

- 5 תלונות נגד **יעקב אילון**

כשלון ההסברה לציבור הישראלי

התקשורת הזרה העניקה לישראל סיקור אוהד בימים הראשונים של המלחמה ובמהרה היה הסיקור הזר לביקורתי ואף עויין. התמונות הקשות מפגיעות חיל האוויר בבירות התחלפו בפגיעות באזרחים בלבנון, בצילומים הנוראים מכפר קנא – שהיו שכיחים יותר מהסיקור שניתן לפגיעות בעורף הישראלי. בישראל עורר

הסיקור הבינלאומי כעס רב והיא לביקורת קשה שהוטחה בהסברה הישראלית. מסתבר כי לביקורת נמצאו תימוכין אמפיריים: ד"ר אודי לבל ערך בעת המלחמה מחקר שחשף את בעיות ההסברה לציבור הישראלי.¹⁷ תוצאות המחקר שלו מגלות שההסברה הישראלית הייתה כה לוקה בחסר, עד שלא אחת נאלצו רבים בציבור לסמוך על דיווחיו של מזכ"ל חיזבאללה, חסן נסראללה. במסגרת המחקר נבחנו שש קבוצות מיקוד אשר צפו בקלטות וידאו שבהן הוצגה ההסברה הישראלית בארץ. על פי לבל, מנהיג תקשורת אפקטיבי אמור לספק לקהל שלוש נקודות אחיזה: אמינות, ודאות וציפייה. **אמינות** במובן של אמירת אמת; **ודאות** במובן של מצב העניינים בשטח ו**ציפייה** לשמוע את דיווחיו. במהלך המחקר נשאלו המשתתפים מי העניק להם ודאות לגבי המשך הלחימה ולמי ייחסו את מירב האמינות. הנתונים היו חד-משמעיים: משתתפי המחקר הצביעו על נסראללה כאמין הרבה יותר ממגוון הדוברים הישראליים, כשאף לא אחד מדוברי העברית זכה לציוני אמינות גבוהים כשלו. במלחמה נוצר לדעת לבל מצב פסיכולוגי בלתי נתפש: "במקום שהציבור הישראלי יצפה לדובר לאומי שלנו, שיבהיר לו מה קורה כל יום, שימזער את הכאוס ושייתפס כאמין, קרה דבר שטרם התרחש: הציבור תפס ככזה את מנהיג האויב שבו נלחמנו, וציפה לנאומיו". בשלב מתקדם במהלך המלחמה נסראללה החל "להידרדר" ולשקר (נתונים כוזבים על פגיעות בישראל, מזער פגיעותיו שלו ועוד) אך התחושה בקבוצות המיקוד שבדק לבל הייתה שהדבר לא פגע במידת אמינותו הציבורית בארץ. יתר על כן, המחקר מצביע על כישלונה התקשורתית של ישראל בקעקוע אמינותו של נסראללה בנאומיו הפומביים. למרות שפרשנים כמו אהוד יערי או אהוד גרנות, ניסו לקעקע את אמינותו של נסראללה ולחשוף את שקריו, "הציבור לא קנה את זה". יתר על כן, המחקר מעלה שנסראללה סתם, לא אחת, את דיווחי הדוברים הישראליים, לרבות את אלו של שר הביטחון עמיר פרץ (על הצלחת כיבוש בינת ג'בייל) או הצהרות צה"ל שלא נפגע כלי שיט ישראלי. גם תגובת צה"ל לתאונת המסוקים בה התרסקו שני מסוקי צה"ל קוממה את קבוצות המיקוד שנסקרו. נסראללה היה הראשון שביטל את הגרסה שכוחותיו פגעו במסוק ופרסם את הטענה שהתבררה כנכונה – תאונה אווירית. היעדר הדיווח המדויק פגע, לפי לבל, באמינותו של צה"ל כלפי הציבור הישראלי.

במלחמה היו מספר אירועי מפתח של מאבק הסברתי ובמרביתם ישראל נחלה כשלו. אמנם אירוע החטיפה והפגזת הקטיושות בראשית המלחמה הביאו לסיקור תקשורת עולמי אוהד אבל בהמשך נרשמו כישלונות סדרתיים מול הצלחות החיזבאללה ודובריו להביא עיתונאים לזירות פגיעה בבירות, בכפר קנא ועוד. גם בחזית ההסברה הפנימית נרשמו כישלונות: לבל מציין שתי נקודות משבר של אמינות ההסברה הישראלית: פליטת-הפה של ראש הממשלה על ההתכנסות

17 רן פרחי, "אמון ציבורי במשבר עמוק", אומדיה, 12.10.06,

ומלחמות הגנרלים (בעקבות העימות בין אלוף פיקוד הצפון לבין הרמטכ"ל). הצהרתו של אולמרט על ההתכנסות במהלך המלחמה יצרה משבר בסולידריות הישראלית, פירוד פנימי וביקורת פנימית וזאת תוך כדי לחימה בחזית. משבר נוסף של ההסברה הישראלית היה בהסתרת ויכוחים פנימיים ומלחמות הגנרלים שמאחרי הקלעים: ההדחה של אלוף פיקוד צפון אודי אדם, הביקורת ההדדית והפומבית של קצינים בכירים ובהם אלופים במילואים, גרמו לשבר אמינות עקב הגרסאות הסותרות והאכזבה הציבורית מכשלי ההנהגה הצבאית. אלה, כאמור, היו משברי אמינות תוך המלחמה אך אליהם נוספו משברים נוספים בימים שלאחר הלחימה: גילוי השיחה הטלפונית של הרמטכ"ל לבנק שלו למכור ניירות ערך בשעה הקריטית של היציאה למלחמה, גילויים על מחדלים צבאיים שהוסתרו (כיובי מערכות ההתרעה על אח"י "חנית" שנפגעה מטיל) ועוד. לבל מדגיש כי אחת מבעיות ההסברה מול הציבור הישראלי הייתה ההחלטה שלא להגדיר את האירועים כמלחמה: ההתעקשות להגדיר את המצב כמבצע ולא כמלחמה, העניקה אסוציאציה של לוחמה זמנית, מוגבלת, נשלטת ומתוכננת, עם אורך רוח קצר לאבידות, לנזקים ולהתמשכות הישיבה במקלטים.

התנהלות הדוברות הצבאית

במצבי חירום ומלחמות עולה הצורך של הציבור ושל התקשורת ב"מסביר לאומי" דוגמת חיים הרצוג ז"ל במלחמת ששת הימים או נחמן שי בימי מלחמת המפרץ. מחקרים רבים שנערכו בישראל ובחברות אחרות הצביעו על הצורך בדמות כזו שתשלב כריזמה, אמינות, בקיאות וכישורים תקשורתיים ובהם יכולת קומוניקטיבית, בהירות ויכולת אמפתית מוחצנת. במלחמה בלבנון הוצבה דוברת צה"ל מירי רגב בחזית התקשורתית ולדעת רבים כשלה בתפקיד, לא רק בגלל מגבלות אישיות אלא בעיקר כי נתפשה כ"יחצנית" של הצבא ושל הרמטכ"ל. ואכן גם במחקרי וגם במחקרו של לבל עוררו הופעותיה של דוברת צה"ל ביקורת ואף אנטגוניזם רב: יכולתה התקשורתית דורגה לרוב כבינונית ורבים (39 אחוזים) אף טענו שהיא מעוררת אנטגוניזם. שר הביטחון עמיר פרץ (16 אחוזים) והרמטכ"ל (12 אחוזים) דורגו כפחות מעוררי אנטגוניזם ממנה. בסקר מ-1997, שערך דורי שדמון (טלסקר), האמון הציבורי בדובר צה"ל הגיע ל-86 אחוז. לעומת זאת, בעקבות המלחמה האחרונה מצא לבל כי אמינות דובר צה"ל התדרדרה ל-19 אחוזים. דוברי צה"ל שקדמו לרגב נתפשו "מעל לפוליטיקה" והצבא זכה לאמינות רבה (86 אחוזים), הוא נתפש כממלכתי לעומת הדוברים הפוליטיים שמקדמים אינטרסים צרים. בקיץ 2006, לראשונה בתולדותיו, דובר צה"ל זוכה לפחות אמן מאשר הדוברים הפוליטיים.

**לוח 1: מה הציון שהיית נותן לכל דובר מבחינת יעילות בהסברה
(1 – גרוע, 7 – מצוין)**

ממוצע	% "לא טוב" (1+2)	% "טוב" (6+7)
שרת החוץ ציפי לבני	25.2	24.6
דו"צ מירי רגב	20.6	23.8
ר"מ אהוד אולמרט	35.8	15.6
יו"ר הליכוד נתניהו	19.2	34.2
הרמטכ"ל דן חלוץ	27.6	18.0
השגריר באו"ם דן גילרמן	7.0	47.6

הממצאים מצביעים על הערכות נמוכות מאד לראש הממשלה ולרמטכ"ל (ציונים נמוכים עוד יותר בין צעירים), הערכות בינוניות לשרת החוץ ולדו"צ וגבוהות למנהיג האופוזיציה נתניהו (בעיקר בין בעלי השכלה נמוכה) ולשגריר ישראל באו"ם דן גילרמן (בעיקר בין בעלי השכלה גבוהה). מעניין כי גם דוברת צה"ל עצמה הסכימה, בדיעבד, לדרישה להבחין בין דובר הצבא לבין "מסביר לאומי" כללי וטענה: "דובר צה"ל צריך לדבר את הצבא, ולא להיות יחידת הסברה לאומית. לקראת מצב משברי עתידי, אני חושבת שצריך לבדוק אם זה נכון שבאירוע כזה, מי שיעמוד בפרונט הוא נציג הצבא, ועליו תוטל כל האחריות ההסברתית והדוברתית, במקום שיהיה נציג שירכז את ההסברה הלאומית בעניינים רחבים יותר".¹⁸

כמעט סיכום

קשה לסכם את הממצאים ובודאי קשה להצביע על לקחים ללא בדיקה אמפירית של הסיקור עצמו. מחקר זה הסתפק בבדיקה של מימדי הביקורת, מקורותיה ונושאייה. בכך הוא מציג השערות, נושאים וטיעונים לבדיקה אמפירית שתתמקד בסיקור עצמו, איכותו, כשלו והישגיו. יש בנתונים שהצגנו כדי לזהות ביקורת נרחבת, עמוקה וקשה על תיפקוד התקשורת בימי המלחמה. שותפים היו לה חוגים רחבים, בציבור ובצבא, בין פוליטיקאים, באקדמיה, בשיח הציבורי ובתקשורת עצמה. מה גרם לגל הביקורת על התקשורת? לדעתי חברו כאן מספר גורמים:

- **התנהגות התקשורת בימי הלחימה:** התקשורת כשלה לא אחת במהלך המלחמה באמירות לא זהירות, באופטימיות מוגזמת, בפירוט מיותר של תנועת כוחות ופעולות, בהישענות רבה מדי על פרשנים עם ידע "מאובק" ולא עדכני, בפטפטנות רבה מדי שמקורה בשידורים חיים רבי שעות. כפי שהעיד הכתב יואב לימור: "אם אני צריך לשים את האצבע אולי על הרעה הכי חולה של המלחמה מבחינתנו, זה כמות השידורים. זה מייצר המון קשקשת והמון דברת, שבחלקה היא מיותרת, ובחלקה היא אומרת דברים שאולי לא צריכים להיאמר גם מבחינת הסגנון ולפעמים גם מבחינת המהות. אם אני צריך לשים את האצבע, איפה נמאס לצופים שלנו מאיתנו, אני חושב שזאת הנקודה... המאסנו את עצמנו בעודף השידורים, כלומר לא היינו ממוקדים מספיק בחדשות. עטפנו את זה בהמון המון פטפטת".¹⁹ לעודף שעות שידור והלהיטות לפרשנות היו גם השלכות מזיקות לגבי טשטוש התחומים שבין דיווח לדעות, בין מידע לדעה. רוני דניאל, הכתב הצבאי: "כולם הפכו להיות גם כתבים וגם פרשנים. זה היה תהליך מהיר מאוד וכולם ידעו בדיוק, ולכולם יש גם תפיסות עולם ותובנות. אני חושב שבתוך המערכות צריך היה להשתלט על העניין הזה קצת יותר טוב, ולהשאיר את המרחב למי שאמור לדווח, ומי שהמערכת הסמיכה אותו בשל ניסיונו, ידענותו.. שהוא יהיה הפרשן. ההפרדה בכלל בעיתונות ולאזן דווקא בהקשר של המלחמה הזאת, בין ידיעה לבין דעה הטשטוש הזה הוא לטעמי ממש לא טוב".²⁰ רוני דניאל העיד על עצמו: "כשעיתונאי מחובר למיקרופון כל הזמן, קשה לו להקדיש זמן לבירור, אימות והצלבה של מידע. אני הייתי צריך להיות זמין כל העת לעלות לשידור ולדווח. זה מנע ממני להיות נוכח בתדרוכים חשובים, לערוך שיחות טלפון עם מקורות ולקיים פגישות ארוכות. לוח הזמנים

19 מעדותו של יואב לימור בפני הוועדה לקביעת כללי אתיקה לעיתונות בימי לחימה, 17.11.06

20 מעדותו של רוני דניאל בפני הוועדה לקביעת כללי אתיקה לעיתונות בימי לחימה, 17.11.06

הצפוף הזה הגביל את היכולת שלי לספק לצופה תמונת עומק רחבה וכוללת של המתרחש.²¹

• **"האשמת השליח":** קל לאהוב תקשורת שמביאה חדשות טובות וקל לשנוא תקשורת שחדשותיה רעות. על הגיליון המיוחד (מס' 64) של "העין השביעית", שעניינו תפקוד התקשורת במלחמת לבנון, מתנוססת הכותרת "מכים את השליח – העם נגד התקשורת". ולדעת העורך עוזי בנימין, "במקום לכבד את המאמץ שעשו פרשנים כדי לקיים שיח ציבורי על מטרות המלחמה, התנהלותה והסתעפויותיה, הפכה התקשורת לגיבור הנבל של ההתרחשות... כמו בעת העתיקה, הציבור מפנה אצבע מאשימה אל מבשרי האסון".²² יואב לימור העיד: "נמאס להם לשמוע את השליח הזה, שהפך בזמן מסוים, בשלב מסוים גם לסוג של נביא זעם... והכי קל לכעוס על השליח. כן, אנחנו סוג של שליח, אז קל לכעוס עלינו".²³ במלחמה זו, כמו במלחמת יום הכיפורים, הייתה התקשורת המבשר של חדשות רעות, על נפגעים, על נזקים, על מחדלים, על כישלונות. אלון בן-דוד טען: "זו הייתה מלחמה לא מוצלחת ושיקפנו אותה. זו הייתה פשוט מלחמה לא מוצלחת... אני אומר שהתקשורת שיקפה מלחמה, שהייתה מלחמה לא טובה. אנשים יצאו אחרי 33 ימים מהמקלטים מאוד מאוכזבים לנוכח תוצאות המלחמה".²⁴ גם כרמלה מנשה, הכתבת הצבאית של רשת ב', סבורה שרבים חיפשו מוצא לרגשות התסכול והכאב שהצטברו אצלם בשל ההתרחשויות הקשות, והפכו את התקשורת לשק חבטות ולשעיר לעזאזל: "הפאשלות הצבאיות לא אירעו בגלל העיתונות, הנזק נגרם בשל אופן ההתנהלות של המערכת הפוליטית והצבאית. התקשורת היא מטרה קלה, ולכן יש מי שמנסה להפיל את הכל עליה".²⁵ העיתונאי יוסי לוי, בהופעתו בפני ועדת מועצת העיתונות לקביעת כללי אתיקה בימי לחימה (24.11.06) טען: "ככל שהתוצאות במלחמה היו פחות טובות, כך גבר הצורך לרצות את התקשורת והכוח שלה התעצם. ברגע שיש לי הצלחות, אז אני לא צריך לרצות אף אחד, ההצלחות מדברות בעד עצמן. ברגע שהמצב שלי בשטח מתחיל להיות לא כל כך טוב, אז אני צריך לרצות את התקשורת שהיא תנשוך אותי פחות, שהיא תתקוף אותי פחות. גם הביקורת על המלחמה אני חושב שהלכה והתגברה רק לקראת סוף המלחמה ובוודאי שלאחריה כשגם חיילי המילואים שבו הביתה וגם אחרי שהתקשורת התחילה להבין שהתמונה שניסו להציג לה היא די רחוקה מהמציאות".

• **"אפקט ההילה" – הטלת האשם בממסד:** הציבור רואה בתקשורת חלק מהממסד, חלק מהממלכתיות, מבצר וסמל של קונצנזוס. בעת חירום, מתלכדות

21 תמר גוטמן, הטון ששלט בשידורים, העין השביעית 64, 2006.

22 עוזי בנימין, חובטים בשליח, העין השביעית 64, 2006.

23 מעדותו של יואב לימור בפני הוועדה לקביעת כללי אתיקה לעיתונות בימי לחימה, 17.11.06.

24 מעדותו של אלון בן-דוד בפני הוועדה לקביעת כללי אתיקה לעיתונות בימי לחימה, 17.11.06.

17.11.06

25 תמר גוטמן, הטון ששלט בשידורים, העין השביעית 64, 2006.

אומות וחברות סביב הדגל, סביב סמלי הקונצנוס ובכלל זה התקשורת. כך קרה בתחילת מלחמות, בעת פיגועי טרור ומשברים. אולם כאשר מתפוגג ערפל הקרב הראשוני ונחשפים כישלונות – משלמת התקשורת את מחיר הממלכתיות. האכזבה מופנית אליה כאל חלק מהממסד, מהמערכת השלטונית שהכייבה. כך טען יואב לימור: "באים אלינו, התקשורת, וטוענים יצרתם ציפיות מוגזמות. בוא נחזור לתחילת המלחמה. 12.7 שעה 13:00, דוברת צה"ל... מתקשרת אל כל הכתבים, אלינו, ואומרת לנו שהרמטכ"ל אומר שהוא יחזיר את לבנון 20 שנה אחורה... כך אמר הרמטכ"ל. זה רף ציפיות ראשון. למחרת עמיר פרץ אומר שנסראללה לא ישכח את השם עמיר פרץ. במוצאי שבת ראש הממשלה מדבר לראשונה במלחמה ואומר ניצחנו. אלה שלושת מנהלי המלחמה, זה רף הציפיות שהם שמים, מבחינתי כעיתונאי, שמה הם שמים אותנו. אנחנו שם ואנחנו נעשה את חיזבאללה כאלה. ואז באה המציאות, והמציאות אפס, לא ממש מסתדרת עם מה שהם אומרים. ביקורת זה לא תמיד דבר סימפטי וחביב, אבל זאת המציאות. את רף הציפיות הזה יצרו מנהלי המלחמה, מנהלי המדינה, והם הכתובת".²⁶ והוא הוסיף: "התקשורת בסך הכל עושה את עבודתה. תפקידנו להפעיל מקורות ולהביא מידע ללקוחות שלנו. אני לא אמון על שמירת בטחון המדינה במקום אותם גופים שאמורים לעשות את זה, ועל שמירת הסודות במקום קציני הצבא". עוזי בנימן אף הרחיק בקביעה כי התקשורת שירתה את הממסד השלטוני עד התמסרות: "במלחמת לבנון הייתה התלכדות יוצאת דופן של התקשורת סביב מהלכי הממשלה. למן הרגע הראשון של התקרית שהובילה לפריצתה של המלחמה, ועד לערב שבו הכריזה מועצת הביטחון על הפסקת האש, התייצבה העיתונות הישראלית, על שלל ערוציה, מאחורי הנהגת המדינה והפיקוד העליון, ונתנה להם גיבוי שמזמן לא זכור כמותו. העיתונאים נהגו כפטריוטים מושלמים: הם תמכו בהחלטות הדרג המדיני ונתנו רוח גבית ליוזמות הדרג הצבאי. הסימביוזה הזו נמשכה כמעט לכל אורך המלחמה, עד שלא ניתן היה להבחין מתי עמדות התקשורת הן הד להלך הרוח של מקבלי ההחלטות ומתי הן מובילות אותו. בהיסחפות הזו הפכה התקשורת – לבד מעיתונאים ספורים שהשמיעו קולות אחרים – למגויסת".²⁷

• **האויב המתוחכם בזירת התקשורת:** במלחמה זו התייצב בזירה יריב תקשורתי מתוחכם ומתקדם, אויב בעל מיומנות תקשורתית ותשתית תקשורתית ישראל לא ידעה מימיה. חיזבאללה הוא ללא ספק יריב מתוחכם ביותר. הוא מפעיל תחנת טלוויזיה (אל-מנאר) ברשת לווינית בינלאומית ובאינטרנט, תחנת רדיו (אל-נור) ברשת שידור אלחוטית ובאינטרנט, בית הוצאה לאור ועשרות אתרים ברשת. הוא מארח עיתונאים זרים לסיורי תעמולה מתודרכת, מפיק ומביים אירועי תקשורת, מספק חומר מעובד ודרמטי לתקשורת, ולא רק את נאומיו הססגוניים של השייח

26 מעדותו של יואב לימור בפני הוועדה לקביעת כללי אתיקה לעיתונות בימי לחימה, 17.11.06.

27 עוזי בנימן, חובטים בשליח, העין השביעית 64, 2006.

נסראללה. גופה חרוכה של ילד בכפר כנא תונף שוב ושוב מול המצלמות, לרוב על פי הוראותיו של מפיק מטעם חיזבאללה. כל עיתונאי בביירות הוזמן לסיור בחורבות, בניתובו של דובר הרוט ושופע תדריכים תעמולתיים. תמונות זויפו, נתונים נופחו, פגיעות הועצמו – וכל זאת על-ידי תעשיית תעמולה מיומנת ורבת אמצעים. יתר על כן, מול חברה דמוקרטית וליברלית ביחסה לתקשורת המקומית והזרה, התנהל אויב שהגביל את העיתונות, איים וסחט עיתונאים: כך טען אלון בן דוד, "אין כמעט דרך להסתיר את מה שקורה בצד הישראלי, כשבצד השני היה בכל זאת ערפל עם דובר אחד שמביא את האינפורמציה. אז הציבור הסתכל, ראה את התמונה והייתה לו תחושה שהכל פה נורא פרוץ".²⁸ לאויב היה מנהיג תקשורתי, חסן נסראללה, שעל איכויותיו התקשורתיות עמד צבי בראל: "נסראללה קנה לעצמו שם של איש אמין, שלדבריו יש השלכה עליונה על חייהם של מאות אלפי אזרחים ישראלים ועל מדינת ישראל כולה. בעיני רבים הוא נחשב, בצדק, לאיש אשר סילק את צה"ל מלבנון, ויצר את מערך ההרתעה האדיר שאין כמותו בשום מדינה ערבית שגובלת עם ישראל. בקיצור, ראש מדינה, אשר בפעם הראשונה שובר מוסכמה מושרשת בקרב התקשורת הישראלית והציבור הישראלי: מנהיג ערבי שאינו מתרברב, אינו משקר, מדויק וראוי לכן לאמון, עד כי הבהיל אפילו את מנכ"ל רשות השידור שהורה לסנן את נאומיו של נסראללה כאילו היו נשק של ממש. הדימוי הזה לא נסתר מעיניו של נסראללה, ובאחת מהופעותיו אף ציין שהישראלים מאמינים לו יותר מאשר למנהיגיהם".²⁹

• **הטכנולוגיה התקשורתית:** המלחמה הזו כוסתה, ומקרוב, בליווי תקשורתית עדכני וחודרני, שכמותו לא ראינו מעולם בשום מלחמה. האינטרנט החדשותי סיפק דיווח רצוף 24 שעות ביממה. ערוצי השידור ההמוניים אף הם עברו לרצפי-שידור פתוחים ארוכים במיוחד. ובצד כל אלה פעל מיגוון עשיר ובלתי ניתן לפיקוח של ערוצי תקשורת אישיים – מהירים מאוד ומרוסנים עוד פחות. אלה כללו בין השאר את הפורומים באינטרנט; את הדיווחים הישירים באמצעות טלפונים סלולארים שכל חייל בחזית ובעורף מחזיק; את צילומי הווידאו והסטילס ששוגרו מן המצלמות האישיות המוטמעות בטלפונים הניידים; את הטקסטים שהפיצו הבלוגרים באינטרנט ואת השיח המתנהל במסנג'ר – כל אלה הציבו מסלולי מידע ופרשנות שהתחרו בערוצים הרשמיים. בנוסף לפעילות התקשורת הישראלית התקיים מרחב פתוח של תקשורת גלובלית: ערוצי לוויין נטולי גבולות, ערוצים זרים שאינם ניתנים לפיקוח, שידורים ישירים ממצלמות על גגות בחיפה, בשדות במטולה וברחובות ביירות – אל צלחות שידור לעולם כולו. זהו עולם שבו לצנזורה אין יכולת להגביל או אפילו להאט את זרימת המידע. על מלחמות רבות כתבו שהיו בשידור חי, אבל ללא ספק, המלחמה בקיץ 2006 הייתה התקשורתית ביותר.

28 מעדותו של אלון בן-דוד בפני הוועדה לקביעת כללי אתיקה לעיתונות בימי לחימה,

17.11.06

29 צבי בראל, המסרים של נסראללה, העין השביעית 64, 2006.

היא הניבה אלפי שעות שידור בכל העולם ושפע מדהים של מחזות מתחלפים: מחורבות עשנות בביירות ועד אתר המחסה שהקים הנדבן גאידמק, מטנקים ישראלים ועד נאומי נסראללה. רוני דניאל: "אם בסטלה מאריס עמדה מצלמה של רשת טלוויזיה איראנית עם נציג ישראלי, אזרח כמוני וכמוך שמפעיל את הרשת הזאת, והיא מצלמה פתוחה. שידור רצוף 24 שעות ביממה, מסטלה מאריס על כל המפרץ. אם מדינת ישראל מאפשרת את זה, חברים יקרים, אז על מה אנחנו מדברים בכלל?".³⁰ ומוסיף אלון בן-דוד: "המשחק כבר מיותר, אמצעי התקשורת, ה-communications הם כל כך זמינים, וה-SMSים שרצים בין החיילים".³¹ ומסכם עוזי בנימן: " מוראות שדה הקרב, שבעבר חדרו לתודעה באמצעות מסננים של זמן ותיווך, הופכים מעתה להיות נגישים לכל. בסביבה רוויה בטלפונים ניידים מהדור השלישי, בבלוגים, ובבעלי עניין היודעים לנצל את התחרות שמתנהלת בין מאות עיתונאים המצוידים באמצעי המחשה ותמסורת חדישים – לא ניתן להטיל מסך על זירת ההתרחשות".³²

לבסוף, מי שבדק את השיח הציבורי על התקשורת בזמן המלחמה ראוי שייתן דעתו לא רק על מה שנאמר ונכתב: חשוב גם לבדוק ממה התעלם השיח, מה השכיחה הביקורת. כאן נדרשת התייחסות גם לבעיות וכשלים בטרם מלחמה ולאחריה: באיזו מידה התעלמו כלי התקשורת, בטרם המלחמה, ממצבו העגום של מיגון העורף, מהתחמשותו של חיזבאללה, מאי-מוכנותו של צה"ל למאבק בלבנון? ולאחר המלחמה, האם לא נטלה התקשורת חלק בציוד מכשפות המבקש את ראשי האשמים בכל מחיר? האם התקשורת לא הפכה להיות בית דין שדה שאינו רק מאשים אלא אף מרשיע? האם התקשורת אינה מאשימה את מי שהיא עצמה קשרה לו כתרם, מבקרת את המהלכים שהיא עצמה הובילה?

לאחר המלחמה, לאחר שהסתיימו ימי העיון על חטאי התקשורת, לאחר שהתפזרו ועדות הבדיקה העצמית שניהלו מערכות התקשורת ותמו פסטיבלי ההלקאה העצמית של עיתונאים, נותרה השאלה העיקרית: האם אכן למדה התקשורת הישראלית מהמשגים והאתגרים הקשים, האם נלמדו לקחים וישמו מסקנות או שהשגרה היומיומית, האירועים החדשים ורוטינות העבודה השכיחו את הכל ומה שהיה הוא שיהיה?

30 מעדותו של רוני דניאל בפני הוועדה לקביעת כללי אתיקה לעיתונות בימי לחימה, 17.11.06
31 מעדותו של אלון בן-דוד בפני הוועדה לקביעת כללי אתיקה לעיתונות בימי לחימה,

17.11.06

32 עוזי בנימן, חובטים בשליח, העין השביעית 64, 2006.

מקורות

- ברזילי, גד, 1991. תקשורת המונים ומלחמות, קשר 10, נובמבר, עמ' 25-32.
- ברזילי, גד, 1998. מדינה, חברה וביטחון לאומי: תקשורת המונים ומלחמות. בתוך: ד. כספי וי. לימור (עורכים) אמצעי תקשורת המונים בישראל, 645-662.
- דור, דן, 2001. עיתונות תחת השפעה. תל-אביב: בבל, 9-42.
- דורון, גדעון, 2005. תותחים ומוזות: דגמים פוליטיים מתחרים של יחסי ביטחון ותקשורת. בתוך: א.לבב (עורך), ביטחון ותקשורת – דינמיקה של יחסים. באר-שבע: מכון בן-גוריון לחקר ישראל, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, 51-68.**
- וימן, גבי, 2003. עשר דילמות של עיתונות בימי טרור, פנים: כתב עת לתרבות, חברה וחינוך, 23, 10-17.
- לבב, אודי. 2005. עימות או תלות הדדית? יחסי ביטחון ותקשורת במלחמה ובשגרה: מסגרת עיונית. בתוך: א.לבב (עורך), ביטחון ותקשורת – דינמיקה של יחסים. באר-שבע: מכון בן-גוריון לחקר ישראל, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, 13-48.**
- פרי, יורם, 2001. שינוי השיח הבטחוני בתקשורת והתמורות בתפיסת האזרחות בישראל, תרבות דמוקרטית 4-5, 233-266.
- נוסק, הלל ויחיאל לימור, 1995. הצנזורה הצבאית בישראל: פשרה מתמשכת בין ערכים מתנגשים, קשר מס' 71, עמ' 26-54, תל-אביב: הוצאת המכון לחקר העיתונות היהודית.
- נוסק, הלל ויחיאל לימור, 2005. צבא ותקשורת במאה ה-21: לקראת דגם חדש של יחסים, בתוך: א.לבב (עורך), ביטחון ותקשורת – דינמיקה של יחסים. באר-שבע: מכון בן-גוריון לחקר ישראל, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, 69-100.**

פרסומי מכון הרצוג לתקשורת, חברה ופוליטיקה

מדד אמון הציבור בתקשורת

- תפיסות הציבור את התקשורת הישראלית
דו"ח מס' 1 – מרץ 2003
- אמון הציבור לעומת אמון העיתונאים בתקשורת הישראלית
דו"ח מס' 2 – ינואר 2004
- עמדות הציבור כלפי סיקור הסכסוך הישראלי-פלסטיני
דו"ח מס' 3 – מאי 2004
- צריכת חדשות באתרי האינטרנט
דו"ח מס' 4 – פברואר 2005
- הסיקור התקשורתי של מערכת הבחירות לכנסת ה-17
דו"ח מס' 5 – מרץ 2006
- עמדות הציבור לגבי הסיקור התקשורתי של בריאות מנהיגים ולגבי אשפוזו של ראש הממשלה שרון
דו"ח מס' 6 – אפריל 2006

סדרת אגרתא

- התקשורת הישראלית והירדנית:
האם השלום שינה את דימוי ה"אחר"?
פרופ' גדי וולפספלד, רמי חורי, ד"ר יורם פרי
ספטמבר 2003
- סיקור תקשורתי של בחירות בישראל:
חשבון נפש של מחקרי ארבע מערכות בחירות
פרופ' גבי וימן, ד"ר תמיר שפר
פברואר 2004
- אשליית הבחירה הדמוקרטית:
כיצד משיגות תכניות המציאות את שיתוף הפעולה של הצופים
ד"ר מוטי נייגר, אבישי יוסמן
דצמבר 2004
- דמוקרטיה, תקשורת ופוליטיקה בבית המשפט העליון:
גבולות חופש הביטוי של פלסטינים בישראל בתקופת האינתיפאדה השנייה
ד"ר יובל קרניאל
פברואר 2006

- **סיקור תקשורתי של מעשי טרור: אירועים מדאיגים והצעה להנחיות**
פרופ' רפאל כהן-אלמגור
יוני 2006

- **מדינה פלסטינית – כן או לא? מודל ניסיוני להבניית שיח ציבורי-פוליטי ולקידום עיתונות שלום**
ד"ר מולי פלג, ד"ר איתן אלימי
אוקטובר 2006

סדרת התקשורת המגזרית

- **"חטיבה אנושית אחת, עם ישראל אחד": על כינון זהויות קיבוציות במכתבים למערכת "הארץ"**
ד"ר עמית קמה
מרץ 2005
- **שימושי תקשורת כאסטרטגיית השתלבות: המקרה של מהגרים מחבר העמים בישראל**
ד"ר נלי אליאס
ספטמבר 2005
- **"רבות רעו"ת צדיק": קווים לתולדות העיתונות החרדית בישראל, למאפייניה ולנתפתחותה**
ד"ר קימי קפלן
ינואר 2006
- **הציבור הדתי-לאומי והתקשורת: יחסי אהבה-שנאה**
אינס גבל
מאי 2006

פרסומים מיוחדים

- **"אין עם מי לדבר": מבט ביקורתי על הקשר פוליטיקה-תקשורת**
עורך: יחזקאל רחמים
יולי 2005
- **"קשה אך יציב": התקשורת, הרופאים ומחלות מנהיגים**
עורך: יחזקאל רחמים
יולי 2006